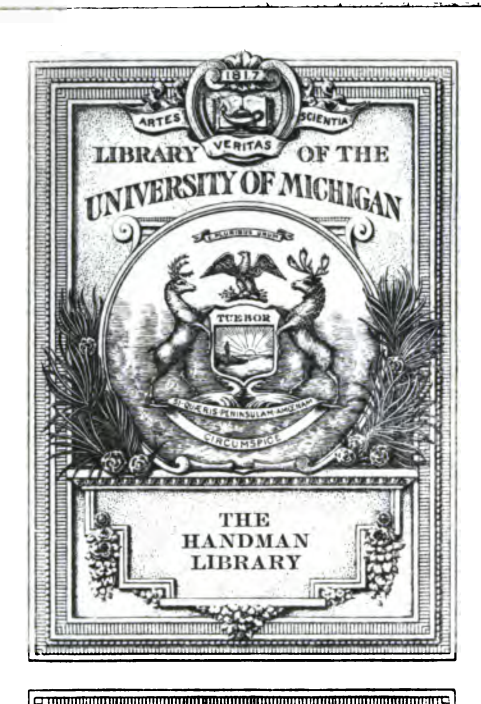
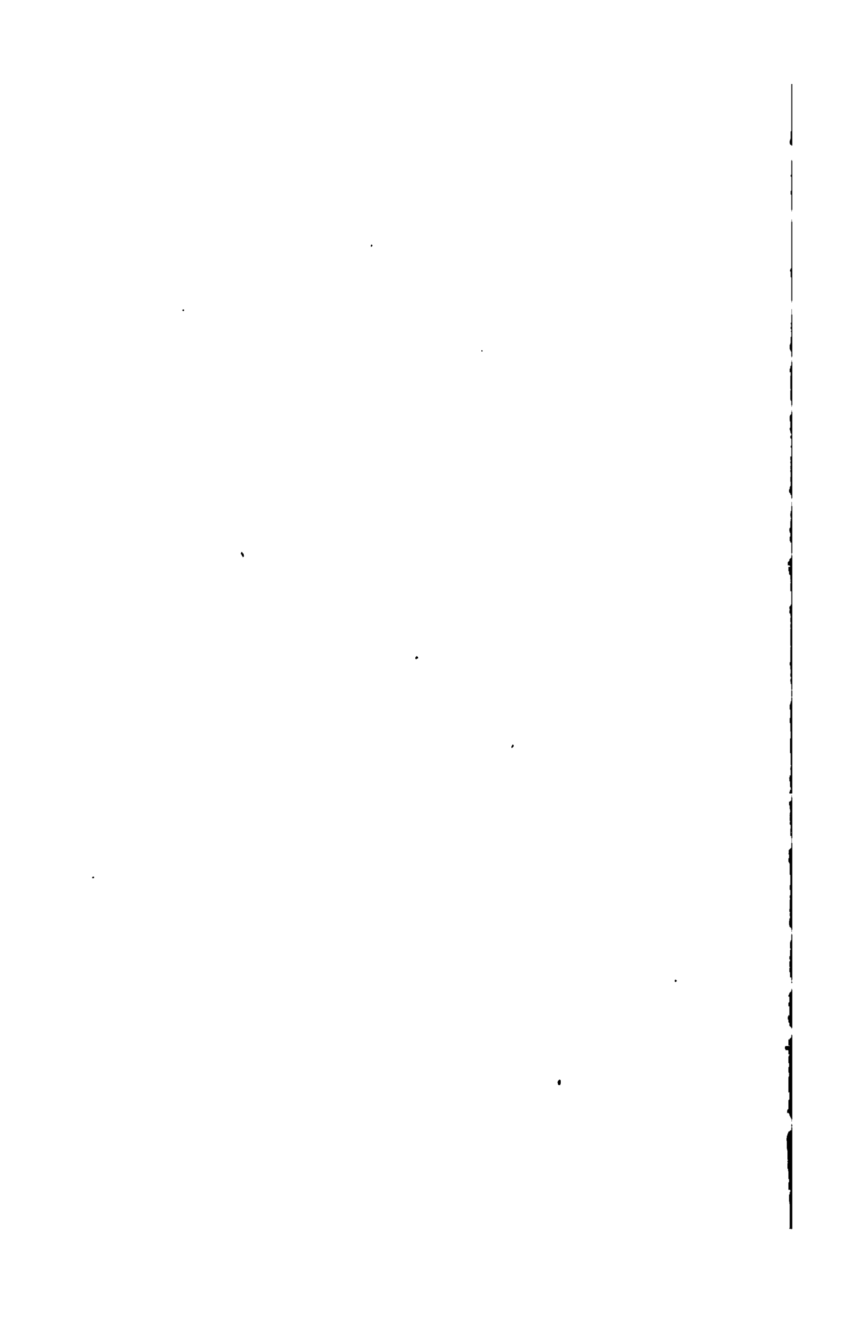

1817
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
SI QUÆRIS PENINSULAM AMŒNAM
CIRCUMSPICE
THE
HANDMAN
LIBRARY

BIBLIOTECA POPULAR
DE «L'AVENÇ»

RAMON LLULL

Llibre de les Besties

Llibreria L'AVENÇ: Rambla de Catalunya, 24
BARCELONA

Núm. 46 Ptas. 0'75

LLIBRE DE LES BESTIES

S'ha fet d'aquesta obra un tiratge especial de 50 exemplars en paper satinat

RAMON LLULL

LLIBRE DE LES BESTIES

TEXT ORIGINAL

AM PROLEC, NOTES BIBLIOGRAFIQUES I GLOSARI

D'EN

M. OBRADOR BENNASSAR

ARXIVER MALLORQUI

BARCELONA

BIBLIOTECA POPULAR DE «L'AVENÇ»

1905

Tip. «L'Avenç» : Ronda de l'Universitat, 20

PROLEC

En l'espai de pocs mesos hem pogut veure, grat sia a Déu, acabades d'estampar, després de llarguissima interrupció, i eixides a llum, les dues edicions en text original català, uniques fetes fins ara, del *Llibre apellat* Felix *de Maravelles del món*, obra luliana assenyalada entre les més importants i de lectura més saborosa, tant per son variadissim contingut com per son llenguatge i estil, replens de color i sabor del temps, i que per això desperta més viu interès literari-historic i filologic.

Totes dues edicions començaren a imprimir-se a Mallorca (fa una trentena d'anys la primera i uns catorze la segona) a cura del mestre en Gai Saber En Geroni Rosselló, fervent i erudit lulista. N'estampava una a despeses i per encarrec de son amic En Marian Aguiló i Fuster, també gran mestre i prohom

de les nostres lletres, qui va incloure aquell curiós llibre de Ramon Llull dins la classica colecció de la «Biblioteca Catalana». Es l'altra l volum III de l'edició colectiva de les obres lulianes que En Rosselló emprenia per compte seu i publicà per fascicles, fins que una greu malaltia, i després la mort, li impediren dur-la endavant; edició que ara de bell nou, amb alguns companys mallorquins, novellament hem represa.

Tots quants hagen llegit o al menys fullejat el *Llibre de Maravelles* saben que no forma part de la producció luliana cientifica propriament, d'aquella abstrusa munió de tractats concebuts i escrits a la manera escolastica, que l'autor anomenava *Arts* (*Art d'atrobar veritat*, *Art Demostrativa*, *Inventiva*, etc.), i aon, valent-se del mecanisme silogistic tant habitual en son temps, exposa i amplifica metodicament els principis i la materia del seu sistema. El *Felix*, amb el *Blanquerna*, l'*Arbre de Filosofia d'amor*, i en certes parts el *Llibre del Gentil*, el *de Santa Maria*, l'*Arbre de Sciencia*, el poema del *Desconort* i algunes altres obres rimades, componen dins l'immensa producció luliana una branca o secció apart, no independent o deslligada de les demés, però sí am caracter propri. Tals llibres vénen a esser la derivació, l'exposició aclarida i més entenent, en forma

didactica popular,—la *concreció* podriem dir,—de la doctrina cientifica, de la saviesa purament especulativa i abstracta.

La personalitat den Ramon Llull, tant lluminosa i plena de relleu com més s'arriba a *enfocar* i més de prop un la mira, ofereix extraordinaria multitut d'aspectes o caires. Al costat del teolec polemista i expositor, del filosof enciclopedic a la faisó de son temps, del moralista i didactic, de l'asceta fondament mistic, s'hi mostra l'artista, el poeta, el narrador de fantasia inexhausta, afanyós d'extendre i fer arribar els fruits de saviesa fins a les populars multituts indoctes. Son esperit, generosament altruista, democraticament cristià, el mou a enriquir i nodrir l'enteniment dels qui saben poc; i abandonant, pera atényer el seu objecte, les abstraccions i subtileses del sec raonament especulatiu, adopta un estil llampant i pla; substitueix a l'ergotisme silogistic l'imatge plastica, la semblança alegorica, el vulgar exemple suggerit per les realitats de l'existencia humana; i, donant a ses concepcions el saborós atractiu i la claredat que ls comunica la casolana llengua vulgar, les presenta reblides d'amenitat, palpitants de vida.

Així; en la novelesca traça del *Blanquerna*, va formulant tot un pla de millores i reformes religioses i socials, fent recórrer a l'amable

fill d'Evast i Aloma ls diferents estats de vida activa i contemplativa. Així, en el *Llibre de Maravelles*, el jove Felix, enviat per son pare a trescar món, a major honrament i coneixença de Déu, va pelegrinant per pla i montanya, per erms, viles i poblats, per corts i palaus i ermites i cabanes de pastors; i, demanant lo que ignora i recontant lo que sab, enriqueix son enteniment (o, lo que es igual, el de l'engolosit lector) am l'abundosissim pertret de la ciencia divina i humana. La meravellosa fecondidat de l'escriptor, multiplicant fòra mida l nombre dels llibres i tractats que van brollant d'una ploma infadigable i durant molts anys mai aixuta, el mouen a encabir-los a caramull els uns dins els altres. I així romanen inelosos dins el *Blanquerna* l'*Amic i Amat*, l'*Art de Contemplació*, el d'*Elecció*, el d'*Ave Maria*, etc., i dins el *Felix*, còm una de les dèu seccions o parts en que va compartit, aquest episodic i singular *Llibre de les Besties*.

Tant si s posa esment al seu contingut com al començament i al final que En Llull li escrivia pera enquadrar-lo dintre l *Felix*, bé s veu a primera ullada que allà hi figura com un empelt o afegit, que guarda poca o gens de relació am tot lo demés de l'obra. Ni l'autor s'amagava gaire de dissimular els senyals que l denuncíen com a interpolació manifesta, Co-

mençant la setena part, diu que quan Felix hagué pres comiat del filosof am qui havia feta llarga conversa, «se n'anà per una vall plena d'arbres i de fontanes; i a l'eixida de la vall encontrà dos homens qui havien grans barbes i grans cabells i eren pobrement vestits...

— Bells senyors, — digué Felix, — ¿vosaltres d'on veniu ni de qual orde sou?

— Senyor, nòs venim de llongues terres, i som passats per una plana que es prés d'ací, i en aquella plana ha gran ajustament de besties selvatges qui volen elegir rei.»

Felix parla un moment amb ells, i, «aprés aquestes paraules, comanà a Déu los sants homens, i anà en aquell lloc on les besties volien elegir rey». Séns altre preambol ni explicació, comença tot seguit el capitol I : «En una bella plana per on passava una bella aigua...» i segueix sense interrupció fins a l'acabament, després del qual ve la vuitena part (*Del Hom*), que es una copiosissima exposició antropologica.

S'ha discutit variament, i està ja quasi posat en clar, el grau major o menor d'originalitat que correspon an En Llull en la composició i materia d'aquest *Bestiari*, que no es, en sa especie, exemplar unic ni isolat, dins les literatures mig-evals d'Europa. De molt lluny

i de ben antic treu arrels la ficció alegorica consistent en atribuir als irracionals passions i qualitats humanes, per moralisar o satirisar així am més examplitut, am més comoda llibertat de senyalar vicis i flaqueses. Desde Isop fins a Lafontaine, i de les antiquissimes compilacions indostaniques fins als *Animali parlanti* den Casti, se pot dir que ha recorregut tots els segles, totes les races i totes les literatures aquesta mena de simbolica ficció, no estroncada encara en els nostres dies. Llibres tant recents com *The Iungle Book*, den Rudyard Kipling, i altres, en són prou testimoni.

Anys endarrera, la vasta erudició den Menéndez i Pelayo ja senyalà l *Llibre de les Besties* com unica forma espanyola coneguda fins al present, de l'immensa epopeia satirica de l'Edat Mitjana, el *Roman de Renart*, objecte de tants estudis i disquisicions dins la literatura historica francesa, i del qual pogué bellament En Llull conèixer algun trellat, dels que ja en temps seu, i abans, la gent llegia o recitava per terres de Provença i de Catalunya. En sa forma francesa i tot, era facil que l conegués, si no abans, quan la seva primera anada i estatge d'un parell d'anys a París (1286-88), on sembla que hi va compondre i escriure l *Llibre de Maravelles*. Això, s'entén, quan no li haguessin donat ja abans

noticia i coneixement de les fonts d'ont eixí el *Roman de Renart*, les seves amples i sovinejades lectures dels llibres i reculls orientals que a dins tot l'*opus* lulià deixaren ben marcada influencia i traça. Prenent tal punt de partida, ja resultarà més entretinguda que dificil, a qualsevol erudit amador i recercador dels nostres origens literaris, la tasca de senyalar concretament i a la menuda la part d'originalitat i la de copia o imitació que corresponga an En Lluli en aquest *Llibre de les Besties*, confrontant son contingut, i especialment els *exemplis o semblances* que a cada plana en sos capitols se troben, ab els similars que hi ha dins el *Pantchatantra*, el *Kalila i Dymna*, el *Sendebar*, el recull arabic de les *Mil i una nits* i altres compilacions paregudes.

Més, com roman indicat abans, aquesta feina d'erudició en bona part ja es feta. Al *Felix* i a cadascuna de ses dèu parts, i encara més detingudament al *Llibre de les Besties*, dedicaren un estudi (el més extès, sinó l més exacte que hajam vist fins al present) els autors del volum XXIX de l'*Histoire Littéraire de la France* (París, 1885, pagines 345 a 362). Dins el *Proemi* bibliografic que com a presentació del *Felix* me tocà posar a la reimpressió feta darrerament a Mallorca, vaig donar-ne compte extractat, senyalant-hi de pas-

sada alguna d'aqueixes inexactituts en que aquells escriptors varen incórrer. Igualment hi van indicats altres estudis d'epoca més anterior referents al *Llibre de les Besties* : la publicació del seu text original, feta a Munich l'any 1872, per Conrad Hofmann, baix del titol *Ein Katalanisches Thierepos von Ramon Lull*, i l'impressió de les variants que dóna un manuscrit trecentista del Museu Britanic, que l romanista G. Soldan insertà en el *Jahrbuch für romanische und engl. Spr. und Literatur* (Leipzig, 1874), volum XIII.

Lo que no està encara plenament averiguat, ni pot-ser hi haurà medi d'espinzellar, es si En Llull, al compondre sobre elements anteriors aqueix pintoresc opuscle, volgué fer-ne simplement una obreta d'instructiva i delitosa amenitat, o bé una crítica més o manco transparent i intencionada de la societat feudal i monarquica del seu temps, o tal vegada, com presumeixen els damunt dits historiadors, un *manuel de sagesse politique*, fet per encarrec o indicació, no del tot desinteressada, de la reina Joana de Navarra, mare del rei que era llavors de França, Felip *le Bel*, o de sa esposa Isabel d'Aragó, filla del nostre *Conqueridor* i germana de l'alt En Jaume de Mallorca. Res d'extranya seria una tal comanda per part de qui, com la reina Joana, encarregava al metge

En Raimond de Béziers una versió del *Kalila i Dymna*, presentada anys després al rei Felip, i sabent el bon peu am que va entrar i fou rebut l'autor del *Felix* dins la cort reial de París i dins *lo gran studi* de la Sorbona, on prest va conseguir gran anomenada de filosof innovador, i va tenir-hi aula propria i hi professà durant algun temps la seva *Art*, essent-hi popularment conegut baix del sobrenom de *Raymond Barbefleurie*.

Sembla que no deixen dubte sobre l fi d'exemplaritat o d'ensenyament que s proposava l compilador d'aquest opuscle alegoric les paraules que hi escrivia en son *explicit*: «Finit es lo *Libre de les Besties*, lo qual Felix aportà a un rei, per tal que veés la manera segons la qual, en çò que fan les besties, es significat com rei dega regnar e s dega guardar de malvat consell e de falsos homens.»

Sia com sia, — i deixant de cantó moltes altres indicacions que no podrien trobar cabuda ni oportunitat dins les breus planes preliminars d'una edició destinada a la popular lectura, — crec molt mereixedor d'alabança i encoratgement el proposit dels editors de la divulgada Biblioteca popular de L'Avenç d'entremesclar am la publicació d'escullides obres modernes, algunes mostres curioses de la

nostra antiga literatura classica; encara i tot que, al reimprimir-les de bell nou, acomodin a la capacitat o comprensió filologica de la generalitat de lectors algunes formes ortografiques o fonetiques de la nostra llengua arcaica. Amb això, si per una part en resulta mancabada la material integritat d'alguns mots, talment com els llegim en els més vells trelJats que ns romanen dels sigles XIII, XIV i XV, s'aplana i es facilita, per altre vent, la cabal comprensió del vell text al lector modern que no s'haja imposada la gens ingrata labor de interpretar i compendre el pintoresc vocabulari de la nostra llengua vulgar, retrovertida a una epoca anterior de quatre o cinc sigles.

Aqueixa alteració merament formal pot esser més permesa i tolerable si (com en el cas present) se limita a l'estructura d'alguns mots i formes verbals, respectant integrament la construcció i maneres de dir que ofereix el text autentic. Dins tal discreta limitació, ja sab l'erudit filolec, per endavant, que no li cal pendre l text popularment reimprès com a base d'estudi o disquisició llingüística; i el llegidor poc nostrat consegueix entendre més facilment lo que una puntual edició crítica li oferiria de boirós o ininteligible. Altrament, aquest sistema res té d'extrany ni inusitat; i dins la moderna bibliografia, especialment

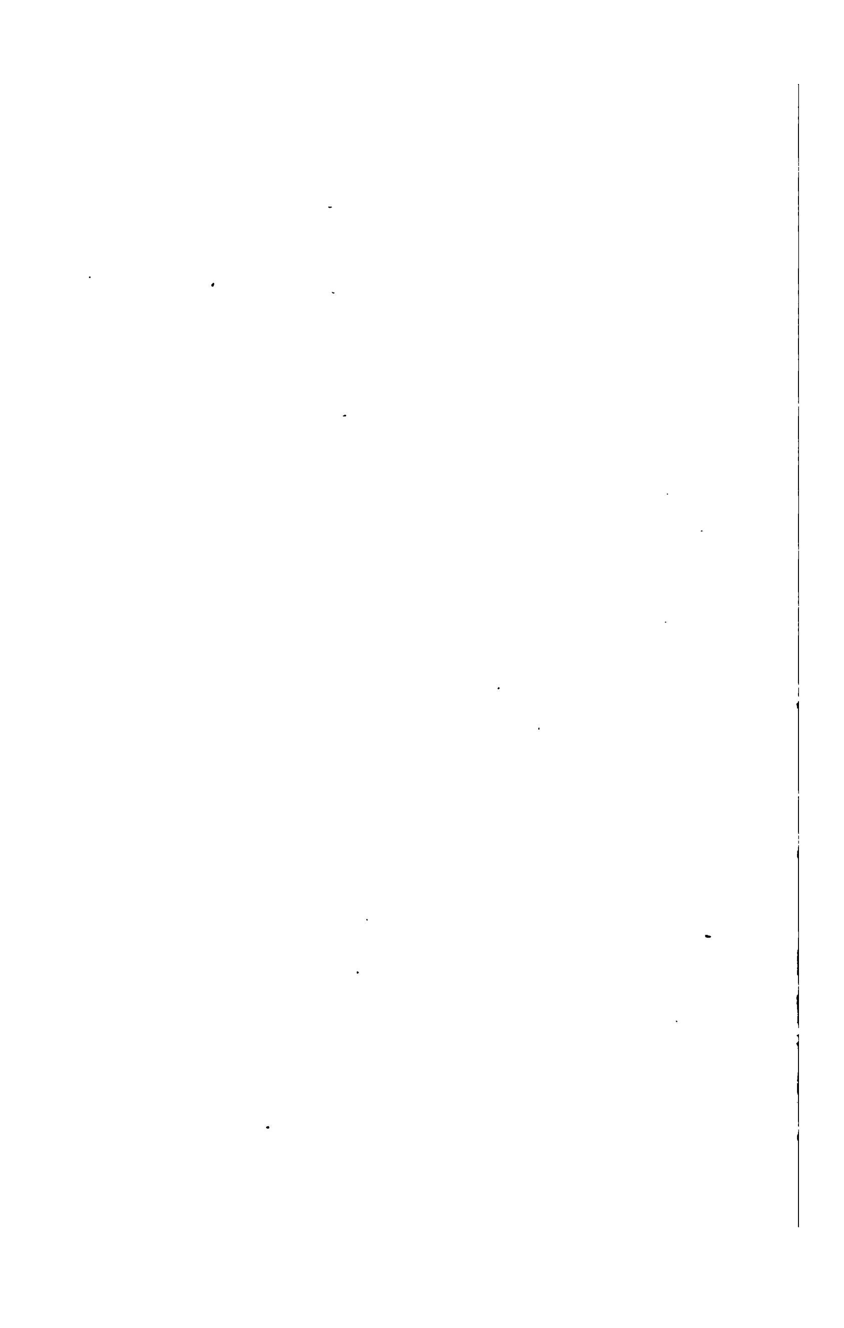
dins la francesa, hi abunden aqueixes edicions populars d'obres mig-evals que, quan són presentades als menys entenents lectors, sels ofereixen *mises en nouveau langage.*

Més val així que no tenir-les perpetualment arreconades i oblidades a dintre ls vells pergamins, am l'amenaça i perill constants d'una irreparable perdua. Així, traient-les a llum i divulgant la llur lectura, encara que una mica travestides o pentinades, mal serà que no despertin i moguin el desig d'algun lector a fer coneixença de les edicions més fidelment autentiques i no li excitin la pruijosa curiositat de fruir l'atractiu encisador d'aquelles «obres de la matinada, — com les anomenava mon amic En M. S. Oliver, — escrites al trenc de dia de les noves nacionalitats, i que són les primeres foguerades misterioses, enceses pera aclarir la nit i la fosca precedents».

Dins una bella obra de restauració integral, s'es menester aprofitar i posar en joc tots els medis, renunciar a tot exclusivisme massa esquifit o exigent, i aixamplar i deixar ben espedregades totes les vies.

M. OBRADOR

A Mallorca, Octubre de 1905.

CAPITOL I

DE L'ELECCIÓ DE REI

En una bella plana per on passava una bella aigua estaven gran res de besties selvatges qui volien elegir rei. Acord fo pres per la major part que l lleó fos rei; més lo bou contrastava molt fortment a aquella elecció, i digué estes paraules :

—Senyors, a noblesa de rei se convé bellesa de persona, i que sia gran i humil, i que no dó damnatge a ses gents. Lo lleó no es gran bestia, ni es bestia que visca d'herba, ans menja les besties. Lo lleó ha paraula i veu que fa estremir de por tots nosaltres con crida, més per mon consell vosaltres elegireu lo cavall a rei; car lo cavall es gran bestia i bella i humil; lo cavall es bestia lleugera, i no ha semblant ergullós i no menja carn.

Molt plagué al cervo, i al cabirol, i al

moltó, i a totes les altres besties que viuen d'herbes, çò que l bou deia; més na Renart feu adenança de parlar davant tots, i digué estes paraules:

—Senyors, con Déu creà lo món, no l creà per intenció que hom fos conegut ni amat, ans ho féu per çò que ell fos amat i conegut per hom; i, segons aital intenció, Déu volgué que hom fos servit per les besties, ja sia que hom viva de carn i d'herbes. I vosaltres, senyors, no deveu esguardar a l'intenció del bou, qui desfama l lleó per çò car menja carn; ans deveu seguir la regla i l'ordenança que Déu ha donada i posada en les criatures.

De l'altra part allegà l bou ab sos companyons contra les paraules de na Renart, i digué que per çò com ell deia que l cavall fos rei, car lo cavall menja herba, apar que ell i sos companyons haguessen vera intenció a l'elecció de rei; car si falsa intenció hi havien, no dirien que l cavall, qui menja l'herba que ells mengen, fos rei, ni ells no devien creure na Renart de l'elecció del rei; car na Renart més vol i ama que l lleó sia rei, per çò com viu de les romanalles que romanen al lleó con ha menjat en la caça que ha presa, que no fa per la noblesa del lleó.

Tantes de paraules hagué de l'una part i de l'altra, que tota la cort se torbà, i l'elecció

fo empatxada; i l'ors i el lleopart i l'onça, qui havien esperança que fossen elets a rei, digueren que la cort s'allongas tro a altre temps que haguessen determinat qual bestia es pus digna d'esser rei. Na Renart conegué que l'ors i el lleopart i l'onça allongaven l'elecció per çò car cascun havia esperança d'esser rei, i digué en presencia de tots estes paraules:

— En una esglesia catedral se feia elecció, i era contrast en aquell capitol de l'elecció del bisbe, car los uns canonges volien que fos bisbe l sagristà d'aquella esglesia, lo qual era hom molt savi de lletres, i de virtuts era abundós. L'ardiaca cuidava esser elet a bisbe, i lo cabiscol altre tal, i contrastaven a l'elecció del sagristà, i consentien que fos bisbe un canonge simple qui era bell de persona i no havia neguna ciencia. Aquell canonge era flac de persona i era molt luxuriós. Molt se meravellà tot lo capitol de çò que l'ardiaca i lo cabiscol deien; i en aquell capitol havia un canonge qui digué estes paraules : «Si l lleó es rei, i l'ors i l'onça i lo lleopart han contrastat a la sua elecció, tots temps seran en malvolença del rei; i si l cavall es rei, i lo lleó fa negun falliment contra l rei, com ne podrà pendre venjança l cavall, qui no es tant fort bestia com es lo lleó?»

Quan l'ors i l'onça i lo lleopart hagueren

oit l'eximpli que na Renart havia dit, temeren fortment lo lleó, i consentiren en l'elecció, i volgueren que l lleó fos rei. Per la força de l'ors i de les altres besties qui mengen carn, malgrat de les besties qui mengen herba, fo elet lo lleó a esser rei; lo qual lleó donà llicencia a totes les besties qui mengen i viuen de carn, que menjassen i visquessen de les besties qui mengen herba.

Esdevenc-se un jorn que l rei estava en parlament i tractava de l'ordonament de sa cort. Tot aquell dia, tro pres de la nit, estigueren en parlament lo rei i sos barons, que no hagueren menjat ni begut; i con hagueren tingut parlament, lo lleó i sos companyons hagueren fam, i demanaren al llop i a na Renart què podrien menjar; i ells respongueren i digueren que tart era com poguessen percassar vianda; mas que pres d'aquell lloc havia un vedell fill del bou i un pollí fill del cavall, de que podrien menjar abundosament. Lo lleó tramès en aquell lloc, i féu venir lo vedell i lo pollí, i menjaren-los. Molt fo irat lo bou de la mort de son fill, i sí s fo lo cavall, i ensems vingueren-sen a l'hom, per tal que l servissen i que ls venjas del falliment que llur senyor havia fet contra ells. Quan lo bou i lo cavall se foren presentats a l'hom per servir, l'hom cavalcà en lo cavall i féu arar lo bou.

Un jorn s'esdevenc que l cavall i el bou s'encontraren, i cascun demanà a l'altre de son estament. Lo cavall digué que molt era treballat en servir son senyor, car tot jorn lo cavalcava i l feia córrer amunt i avall, i de jorn i de nits estava pres. Molt desirà l cavall que fos eixit de la servitut de son senyor, i tornaria volenters a esser sotmès al lleó; mas per çò car lo lleó menja carn, i car hagué alguna veu a esser elet a rei, dubtà que tornas en la terra en la qual lo lleó regnava, i amà més esser en treball sots senyoria d'hom, qui no menja carn de cavall, que en paría de lleó, qui menja carn de cavall. Quan lo cavall hagué recontat son estament al bou, lo bou digué al cavall que ell era en gran treball, tot jorn, d'arar; i del blat que la terra que ell arava llevava, no li deixava son senyor menjar; ans convenia que quan era eixit i hujat de l'arada, que anas pasturar les herbes que havien pasturades les ovelles i les cabres dementre que ell arava. Molt fortment se clamà l bou de son senyor, i el cavall l'aconhortava aitant com podia.

Dementre que en així l bou i lo cavall parlaven, un carnicer vingué guardar lo bou si era gras, car lo senyor del bou lo li havia tret venal; perquè l bou digué al cavall que son senyor lo volia vendre, i lo volia fer occiure i menjar als homens. Lo cavall digué que

mal guaardó li retia del servei que fet li havia. Llongament ploraren lo cavall i el bou, i lo cavall consellà al bou que fugís i que s'entornas a sa terra, car més li valia estar en perill de mort en repòs, entre sos parents, que en treball i ab senyor desconeixent.

CAPITOL II

DEL CONSELL DEL REI

QUAN lo lleó fo elegit a rei, ell féu un bell sermó davant tot son poble, i digué aquestes paraules:

—Senyors: volentat es estada de vosaltres que jo sia rei. Tots sabeu que ofici de rei es molt perillós i es de gran treball. Perillós es, car per los pecats del rei s'esdevé moltes vegades que Déu tramet en terra fam i malalties i guerres i morts; i açò mateix fa per pecats del poble. I per açò es a rei perillosa cosa regnar, i son regnar es cosa perillosa a tot son poble. I com sia gran treball a rei governar sí mateix i son poble, per çò us prec tots ensems que m donau consellers qui m'ajuden i qui m consellen en tal manera, que sia salvament de mi i de mon poble. Aquells consellers que m dareu prec-vos que sien homens savis i lleals, i tals

que sien dignes d'esser consellers i d'estar en paría de rei.

A tots los barons i al poble d'aquella cort, plagueren les paraules que havia dites lo rei, i tots se tingueren per bé avinguts en l'elecció del rei. Acort fo pres que l'ors i lo lleopart i l'onça i la serp i lo llop fossen consellers del rei. Tots aquests, en presencia de la cort, juraren com al rei donassen lleal consell en tot çò que poguessen; més molt desplagué a na Renart com no l'havien elegida a esser conseller del rei; i en presencia de la cort digué estes paraules:

— Segons que s troba escrit en l'Evangeli, Jesucrist, qui es rei del cel i de la terra, volgué haver amistat i companyia en est món d'homens simples i humils; i per açò alegí ls apostols, qui eren homes simples i pobres, a significança que en la sua virtut los exalças, i que ells ne fossen més humils; perquè, en esmena de tots vosaltres, jo dic que a mi seria semblant que l rei degués haver en son consell besties simples i humils, per çò que no s'ergullessen per poder ni per llinatge, i que ab lo rei no se volguessen igualar, i que a les besties simples i que viuen d'herba fos eximpli d'esperança i d'humilitat.

A l'orifany i al senglar i al bóc i al moltó i a les altres besties que viuen d'herba, pare-

gué bo çò que deia na Renart; i tots aquests consellaren al rei que na Renart, que era ben parlant i havia gran saviesa, fos del consell del rei. I d'altra part na Renart consellà i tingué per bo que l'orifany i el senglar i el bóc i el moltó fossen del consell del rei així mateix. En gran consir foren l'ors i el lleopart i l'onça, quan oiren que na Renart fos del consell del rei, car gran por hagueren que na Renart, ab sa parleria i maestria, no ls fes venir en ira del rei, i majorment com na Renart hagués més aconsellada l'elecció del rei que neguna altra bestia."

— Senyor, — digué l lleopart al rei, — en vostra cort es lo gall, qui es bell de persona i es savi, i sab esser senyor de moltes gallines. Aquell canta en l'alba molt clarament i bellament; perquè molt mellor se convé que ell sia de vostre consell que na Renart.

L'orifany digué que bo era que l gall fos del consell del rei, per çò que li donas eximpli com degués regir i sotsmetre a sí la reina, i per çò que l despertas en l'alba i que pregas Déu. I na Renart era bona a esser conseller del rei, per çò car es savia bestia i sab moltes coses.

Lo lleopart digué que no s convé en consell de rei esser dues persones qui per natura sien en malvolença, car, per la mala volentat

que s'han, sen podria torbar lo consell del rei.

De l'altra part parlà na Renart i digué que al consell del rei tanyia que hi fossen belles besties i grans, així com l'orifany i el senglar i el bóc i el moltó i el cervo, car en presencia de rei se convé bellesa de persona.

En volentat fo del rei que na Renart i sos companyons fossen de sa cort i de son consell, i fóra fet; mas lo lleopart digué al rei secretament estes paraules:

—Senyor, un comte havia guerra ab un rei; i car lo comte no era tant poderós com lo rei, ajudava-s ab maestria de la guerra de rei, açò es a saber, que aquell comte secretament donà grans dons a l'escrivà del rei, per tal que li fes saber tots los ardits i ls actes que l rei faria en sa guerra contra l comte. I per açò aquell escrivà empatxava l poder del rei, que no podia venir a fi de la guerra del comte.

Con lo lleopart hagué finides ses paraules, i l lleó hagué entesa la semblança, ell digué que l gall fos de sa cort, i no volgué que na Renart fos de sa cort, per çò que no fes a saber a l'orifany ni a les altres besties qui vivien d'herba l'ardit del rei ni de sos companyons qui menjaven carn.

CAPITOL III

DE LA TRAICIÓ QUE NA RENART TRACTÀ DEL REI

MOLT desplagué a na Renart i a sos companyons com no foren del consell del rei; i en aquell punt na Renart concebé en son coratge traició, i desitjà la mort del rei. I digué a l'orifany aquestes paraules:

— D'aquí avant gran enamistat serà entre les besties qui mengen carn i les besties qui mengen herba; car lo rei i sos consellers mengen carn, i vosaltres no haveu en son consell neguna bestia qui sia de vostra natura, ni que vostre dret mantenga.

L'orifany respongué i digué que en la serp i en lo gall havia esperança que raonassen son dret en la cort del rei, car eren besties que no vivien de carn.

Respongué na Renart i digué:

— En una terra s'esdevenc que un cristià havia un esclau sarraí en qui molt se fiava i al qual feia molts de plaers; i el sarraí per çò car era a ell contrari per llig, no li podia portar bona volentat, ans considerava tots jorns com l'auciés. I per açò, senyor n'orifany, — digué na Renart, — tant són la serp i el gall d'estrany llinatge a vós i a vostres companyons, que jatsia çò que no mengen carn, per tot açò no us hi fieu, ans creeu per cert que consentiran en tot açò que sia damnatge de vós i de vostres companyons.

En gran consir entrà l'orifany per les paraules que na Renart li havia dites, i considerà llongament en lo damnatge que li podia venir a ell i a sos companyons per l'elecció del rei que havien fet i per sos consellers. Dementre que l'orifany en així considerava, na Renart li digué que no hagués temor del rei ni de sos companyons; car si ell volia esser rei, ella tractaria perquè podria esser rei.

Mas l'orifany dubtà en na Renart que no lo traís, car per natura més devia amar les besties que viuen de carn que les besties que viuen d'herba, i digué a na Renart estes paraules:

— En una terra s'esdevenc que un milà portava una rata, i un ermità pregà Déu que aquella rata caigués en sa falda. Per les ora-

cions del sant hom, Déu féu caure aquella rata en la falda d'aquell ermità, lo qual pregà Déu que n fes una bella donzella. Déu exausí los precs de l'ermità, i féu de la rata una donzella. «Bella filla, — digué l'ermità, — vós voleu el sol per marit?» «Senyor, no, — digué ella, — car al sol tolen els nuvols sa claretat.» I l'ermità li demanà si volia per marit la lluna, i ella digué que la lluna no havia sa claror per sí mateixa, ans l'havia pel sol. «Bella filla, — digué l'ermità, — voleu vós per marit lo nuvol?» Respongué que no, car lo vent menava ls nuvols allà on se volia. La donzella no volgué l vent per marit, per çò car les montanyes l'empatxaven a son moviment; ni volgué les montanyes, per çò car los homens les foradaven; ni volgué hom per marit, per çò car auceía les rates. A la fi la donzella pregà l'ermità que pregués Déu que tornas rata, en així com era d'abans, i que li donas per marit un bell rat.

Con na Renart hagué oit l'eximpli, conegué que l'orifany hagué sospita en ella i temé que no la descobrís; i diguera volenters al senglar que fos rei, en així com ho havia dit a l'orifany. Mas per tal que molts no sabessen son coratge, volgué tractar a totes passades que l'orifany fos rei, i digué aquestes paraules:

— En una terra s'esdevenc que un cava-

ller havia d'una dòna un bell fill. Esdevenc-se que la muller d'aquell cavaller morí, i el cavaller prengué altra muller, la qual desamà molt lo donzell que son marit molt amava. Con aquell donzell fou en edat de vint anys, la dòna cogità manera per la qual fes a son marit exellar son fill de son alberc, i digué a son marit que l donzell l'havia demanada de follia. Tant fortment lo cavaller amava sa muller, que encontinent la cregué de tot çò que dit li havia, i gità son fill de son alberc, i a aquell féu manament que per null temps no fos en sa presencia. Lo donzell fo fort mogut a ira contra son pare, per çò car séns raó l'havia gitat de son hostal i li havia tolta sa gracia.

Segons l'eximpli que na Renart hagué dit, fo en partida l'orifany consolat, i hagué esperança en çò que na Renart li hagué dit con fos rei; i digué a na Renart com podria tractar que l rei morís, i que ell fos elegit rei, com sia cosa que l rei sia tant fort de persona i haja tant savi consell, i com na Renart sia tant poca bestia i ab tant frèvol poder.

Respongué na Renart i digué est eximpli:

— En una terra s'esdevenc que totes les besties s'acordaren que donassen tots los dies una bestia al lleó, per çò que no les treballas en son caçar, i el lleó les en apellà quities. Tots dies aquelles besties gitaven sorts, i

aquella bestia sobre qui queia la sort anava al lleó i menjava-la. Un dia s'esdevenc que caigué la sort sobre una llebra, i aquella llebra trigà anar al lleó, tro hora de mig-dia, per çò car temia morir. Molt fo irat lo lleó, con tant s'havia estat la llebra, car gran fam havia, i digué a la llebra per què havia tant estat. I la llebra s'escusà i digué que pres d'aquell lloc havia un lleó que deia que era rei d'aquella terra i que l'havia cuidada pendre. Lo lleó fo molt irat i cuidà-s que fos veritat çò que la llebra li havia dit, i digué que li mostras lo lleó. La llebra se mès primera, i lo lleó la seguí; i la llebra vingué a un gran pélac d'aigua, lo qual era en una bassa que era environada de totes parts d'un gran mur. Con la llebra fo sobre l'aigua, i l'ombra d'ella i del lleó aparegueren en l'aigua, digué la llebra al lleó: «Senyor : veus lo lleó que esací en l'aigua i vol menjar una llebra?» Lo lleó se cuidà de la sua ombra que fos lleó, i saltà en l'aigua, per çò que s combatés ab aquell lleó. Lo lleó negà-s i morí en l'aigua, i la llebra ab sa certesa romangué com havia fet morir lo lleó.

Con l'orifany hagué oit l'eximpli, ell digué a na Renart aquest eximpli:

— Un rei havia dos donzells qui pensaven de sa persona. Un dia s'esdevenc que l rei seia en sa cadira, i davant seu estaven gran

res d'altres barons i de cavallers. L'un d'aquells donzells estava davant ell, i vegé en una vestidura de samit blanc que l rei vestia, estar una pussa. Aquell donzell digué al rei que li plagués que ell s'acostas a ell, i que presés una pussa que estava en son mantell; i lo rei donà llicencia al donzell que s'acostas a ell; i lo donzell prengué la pussa, i lo rei volgué veure la pussa, i mostrà-la a sos cavallers, i digué que molt era gran meravella com tant poca bestia s gosava acostar a rei. Lo rei féu donar al donzell cent besants, i l'altre donzell havia enveja de son companyó, i l'endemà posà un gran poll en lo mantell del rei, i digué semblants paraules al rei que son companyó li havia dites. Lo donzell donà l poll al rei, i lo rei s'esquivà fortment, i digué que ell era digne de mort, per çò car sos vestits no guardava de polls; i féu donar a aquell donzell cent açots.

Na Renart conegué que l'orifany havia por en esser rei, i meravellà-s com en tant gran persona com la seua podia caber tanta de por. I digué a l'orifany estes paraules:

— Reconta-s que la serpent i na Eva, que era folla fembra, féu venir en la ira de Déu Adam i tots sos consegüents. Doncs si la serpent ab Eva tractà tant de mal, bé s pot esdevenir que jo ab mon seny i ab ma certesa

puga tractar que l rei vinga en ira de son poble.

En aquella hora que li hagué recontat na Renart l'eximpli de na Eva, consentí l'orifany en la traició del rei, i digué a na Renart que ell seria volenters rei, tota hora que na Renart hagués fet occiure l rei. Na Renart digué a l'orifany que ella tractaria que l rei morís, i l'orifany prometé a na Renart grans dons i grans honraments, si ella tractava com fos rei.

CAPITOL IV

EN QUAL MANERA NA RENART FOU PORTER DEL REI

En la cort del rei fo ordenat que l gat fos cambrer del rei, i el ca fos porter. Lo gat fo cambrer per çò que menjas les rates que destruíen los draps; i per çò car era semblant al rei en figura. Lo ca fou porter per çò car sentia de lluny i lladrava, i feia saber al rei aquells qui a ell venien. Estant lo gat i el ca en llurs oficis, na Renart anà a cercar lo bou i el cavall, qui eren partits de la cort del rei, i trobà l bou en la via, que sen tornava a la cort del rei.

En una bella plana se trobaren na Renart i el bou. Cascun saludà l'altre molt agradablement, i el bou contà a na Renart son estament, çò es a saber, com era vingut tot franc a hom, ni com hom l'havia tingut llongament

en servitut, i a la fi com lo volgué vendre a un carnicer qui l volia occiure. D'altra part na Renart recontà al bou l'estament de la cort del rei, segons que damunt ja es dit.

— Senyor en bou, — digué na Renart, — qual es vostra volentat?

I el bou digué a na Renart que ell venia estar en la cort del rei, i fugia a l'hom, qui l'havia volgut vendre i fer occiure.

Na Renart digué al bou estes paraules:

— En un regisme s'esdevenc que hagué un rei molt mal acostumat, i hagué molt malvat consell; i per la malicia del rei i de son consell estava tot aquell regne en treball i en ira de Déu, car inasmable era l mal que l rei i son consell feien a les gents que estaven en aquell regnat. Tant longament durà l mal que l rei i son consell feien en aquella terra, que les gents no ho pogueren sofrir; i per la mala vida i mal eximpli del rei i de son consell, les gents desitjaren la mort del rei i de son consell.

Lo bou entengué, segons que na Renart li hagué dit, que l rei i son consell era malvat; i dubtà anar estar sots malvat regiment, i digué a na Renart estes paraules:

— En una ciutat havia un bisbe qui era molt contrari a son ofici, i per la malicia i la deshonestat del bisbe, i per lo mal eximpli que

donava a son capitol i a les gents d'aquella ciutat, se seguia molt de mal i se perdia molt de bé qui s faera en aquella ciutat si l bisbe fos aquell qui esser devia, segons la regla i la doctrina que Jesucrist ne donà als apostols i a sos consegüents. Esdevenc-se un dia que l bisbe hagué feta una gran injuria, i després anà cantar missa. En tant gran abominació hagué un clergue l falliment que l bisbe feia, que s'eixí d'aquella ciutat i anà participar ab los pastors en los boscatges; i digué que mellor cosa era estar ab los pastors qui guardaven les ovelles dels llops, que ab pastor que les seves ovelles occia i donava als llops.

Con lo bou hagué dit l'eximpli, ell digué a na Renart que s'exellaria de tota aquella terra i que no s volia metre en cosiment del rei ni de son consell, pus que era malvat en son regiment.

— Senyor en bou, — digué na Renart, — haveu vós oida la demanda que un ermità féu a un rei?

— I qual demanda fou aquella? — digué l bou.

Na Renart digué que en una alta montanya estava un sant ermità. Aquell ermità era hom de molt santa vida, i oia tots jorns molts clams del rei d'aquella terra, qui era hom pecador i de mal regiment; i les gents ne

deien al sant hom molt de mal. Lo sant hom fou molt despagat del malvat estament que era en lo rei, i hagué devoció com lo rei pogués induir a bon estament. Lo bon hom devallà de son ermitatge i vingué en una bella ciutat ont estava l rei:

— Senyor, — digué l bon hom al rei, — qual cosa vos es semblant que sia a Déu pus agradable en est món, o vida ermitana o vida de rei que sia ben acostumat en regir son poble?

Llongament cogità l rei en la demanda, ans que respongués; i a la fi digué que vida de rei en bones obres es ocasió de major bé que vida ermitana.

— Senyor, — digué l'ermità, — molt me tenc per pagat de vostra resposta, segons la qual es significat que malvat rei dóna més de damnatge en son regne que no es lo bé que negun ermità puga fer en son ermitatge. I per això jo só vingut a vós, i só devallat de mon ermitatge, i proposí d'estar am vós tant llongament, tro que vós i vostre regne siau en bon estament, dient a vós paraules de Déu, per les quals hajau a Déu amor, i hajau de Déu coneixença i temor.

Aquell ermità estigué llongament en la cort del rei, dient bones paraules de Déu, per les quals lo rei esdevenc en bon estament, i tot son regne ne fo en bon regiment.

Con na Renart hagué dit l'eximpli, ell digué al bou estes paraules:

— Senyor en bou, vós sou bestia semblant a l'ermità; i, si ho voleu, jo us daré consell, per lo qual podreu induir lo rei, mon senyor i vostre, a bon estament, i seguir-sen ha molt de bé de çò que vós fareu.

Lo bou prometé a na Renart que ell faria tot lo bé que fer podria, per tal que l rei i son poble ne fos en bon estament. Ladoncs na Renart consellà al bou que estigués en una bella praderia, que era pres d'aquell lloc ont estava l rei i sos barons, i que menjas i sojornas, per tal que fos bell a veer, i que fos fort a bruelar.

— Encontinent — digué na Renart — que vós, senyor en bou, sereu revingut i fort, vós bruelau com pus fortment pugau tres vegades lo jorn i tres vegades la nit, i entre tant jo hauré parlat ab lo rei del vostre estament.

Lo bou estigué al consell de na Renart, i na Renart s'entornà a la cort del rei.

Con lo bou hagué molt sojornat i fou fort, ell començà a bruelar fortment. I adoncs con na Renart oí que l bou bruelava se n'anà davant lo rei, i estigué davant ell dementre que l bou bruelava. En tanta de por estigué l rei dementre que l bou bruelava, que no s podia tenir ni assegurar d'extremir, i hagué vergonya

de sos barons, car temia que no l tinguessen per volpell.

Dementre que l lleó així estava paorós, i negú de sos barons no sabien apercebre la por que l rei havia, na Renart s'acostà al rei, i el gall cántà, i el ca lladrà, per çò car na Renart se fou acostada al rei. Mas al rei plagué com na Renart li fos de pres, i demanà-li si sabia aquella veu que oia de quina bestia era, car molt li paria gran bestia i forta, segons la veu que havia.

— Senyor, — digué na Renart, — en una vall hagué un juglar posat son alduf que penjava en un arbre, i lo vent menava aquell alduf i feia-lo ferir en les branques de l'arbre. Per lo feriment que l'alduf feia de sí mateix en l'arbre, eixia de l'alduf una gran veu, la qual feia retentir tota aquella vall. Un simi havia en aquella vall, qui oí l sò, i vingué a aquell alduf. Aquell simi se cuidà que en així com la veu era gran, que en així l'alduf fos ple de mantega o d'alguna cosa que fos bona a menjar. Lo simi esquinçà l'alduf i trobà-l tot buid. I en així, senyor, — digué na Renart al lleó, — podeu vós pensar que aquesta veu que oiu es de bestia qui es buida, i no ha la força que la veu significa, perquè estau fort i ardit de coratge, car a rei no li està bé com es paorós, ni com ha por de çò que no se sab què es.

Dementre que na Renart aquestes paraules deia al rei, lo bou cridà, i bruelà molt fortment, i en tal manera cridà, que tot aquell lloc ont estava l lleó féu retentir, i el lleó i sos companyons extremir. No s pogué abstenir lo rei que no donas senyal de por, i digué que si la força d'aquella bestia era segons la veu, mal estar lo faria en aquell lloc. Lo bou bruelà altra vegada, i el lleó i tots aquells de son consell hagueren temor; mas na Renart no féu en sí negun semblant de por, ans estigué alegrament davant lo rei i davant son consell.

Molt se meravellà l rei de na Renart, que no havia por, i sí s feren tots los altres. I el rei digué a na Renart estes paraules:

— Renart, — digué l rei, — com pot esser que tu no has por d'esta veu tant gran i tant extranya? Ja veus que jo, qui só tant poderós, i l'ós i el lleopart i moltes d'altres besties qui són pus forts que tu, havem por d'aquesta veu.

Na Renart respongué al rei, i digué estes paraules:

— Un corb feia son niu en una roca, i tots anys una gran serpent menjava-li sos fills. Lo corb havia molt gran ira d'aquella serpent qui sos fills li menjava, i no s gosava combatre ab la serpent, per çò car era tant poderós que la pogués vèncer per força d'armes. Aquell

corb cogità que s'ajudas ab maestria de la serpent, pus que força li fallia. Esdevenc-se un jorn que la filla del rei jugava ab ses donzelles, en un verger, i havia posada sa garlanda d'or i d'argent i de pedres precioses en la branca d'un arbre. Lo corb pres aquella garlanda i volà per l'aire llongament, tro que molts homens seguiren lo corb, pera veure on posaria la garlanda que la filla del rei molt amava, i qui plorava molt fortment con lo corb s'emportava la garlanda. Lo corb posà la garlanda en aquell lloc ont estava la serpent; i los homens, con vingueren pendre la garlanda, vegeren la serpent, i occiren-la; i en així l corb ajudà-s, ab altres, de la serpent, per art i per maestria. En així, senyor, — digué na Renart al lleó, — jo he tanta d'art i de maestria, que si s'esdevenia que no pogués vèncer per força d'armes la bestia qui ha aquesta veu tant forta, i tant terrible crida, aidar-men hauria per art i per maestria, en tal manera que la faria morir a mala mort.

Con na Renart hagué dit son eximpli, la serpent, qui era un dels consellers del rei, digué aquest eximpli:

— En un estany havia un agró acostumat de pescar llongament. Aquell agró envellí, i per vellesa perdia la caça moltes vegades. L'agró cogità art i manera com s'ajudas ab

art i ab maestria, per la qual art ell fo ocasió de sa mort. Lo lleó digué a la serpent que recomptas la manera per la qual l'agró fou ocasió de sa mort.

— Senyor rei, — digué la serpent, — aquell agró estigué un dia tro a la nit que no volguè pescar, i estava a la riva d'aquell estany, tot trist. Un cranc se meravellà de l'agró perquè no pescava en així com pescar solia, i demanà a l'agró per què estava així concirós. L'agró s planyia, i digué que molt havia gran pietat dels peixos d'aquell estany, ab qui havia viscut llongament, i molt planyia llur mort i llur damnatge, car dos pescadors pescaven un estany, i proposaven de venir en aquest estany, con haurien pescat en aquell estany. Aquells pescadors són savis mestres de pescar, car null peix no ls pot escapar, i pendran tot lo peix d'aquest estany. Lo cranc, qui oí aquestes paraules, hagué gran por, i digué-ho als peixos qui eren en aquell estany. Tots els peixos s'ajustaren i vingueren davant l'agró, lo qual pregaren que ls donas consell.

— No hi ha altre consell, — digué l'agró, — mas un, çò es a saber, que jo us porti tots, d'un a un, a un estany qui es pres d'ací una llegua. En aquell estany ha moltes canyes i hi ha la n fanga, perquè ls pescadors no us hi podran la pogumnatge.

Tots los peixos ho tingueren per bo, i tots dies l'agró prenia aitants peixos com volia, i feia semblant que ls aportas a un estany; i en un puig ell se posava, i menjava l peix que portava, i després tornava per altre. Açò hagué tingut l'agró llongament, i en així vivia sens treball de pescar. Esdevenc-se un jorn que l cranc pregà l'agró que l portas an aquell estany. L'agró extengué son coll, i lo cranc se pres al coll de l'agró ab dues ses mans. Dementre que l'agró en així volava ab lo cranc que portava en son coll, lo cranc se meravellava com no veia l'estany al qual se cuidava que l'agró lo portas. I con l'agró fo pres d'aquell lloc on solia menjar los peixos, lo cranc vegé les espines dels peixos que l'agró havia menjats, i conegué l'engany que l'agró feia. Lo cranc digué:

— Dementre que has temps, t'és menester que t'ajudis d'aquest traidor que t proposa menjar. Adoncs lo cranc estrenyé tant fortment lo coll a l'agró, que l'hi trencà, i l'agró caigué mort en terra, i lo cranc s'entornà a sos companyons, als quals recontà la traició que l'agró ls feia, per la qual traició l'agró fo ocasió de sa mort.

— Senyor, — digué na Renart, — en aquell temps con Déu gità Adam de paradís, malehí Déu la serpent qui havia aconsellat a Eva que

menjas del fruit que Déu havia vedat a Adam; i d'aquell temps ençà són totes les serpents horribles a veer, i són verinoses. I per la serpent són vinguts tots los mals qui són en lo món; i per açò un savi hom féu gitar una serp del consell del rei, la qual serp lo rei molt amava.

Lo lleó digué a na Renart que recomptas aquell eximpli.

— Senyor, — digué na Renart, — un rei havia oit parlar d'un sant hom qui havia molt gran saviesa, i tramès-lo querir. Aquell sant hom vengué al rei, i el rei pregà-lo que estigués ab ell, i que l consellas com pogués governar son regne, i que l reprengués d'alguns vicis, si gens lin coneixia. Lo sant hom estigué ab lo rei per intenció que li consellas a fer bones obres i esquivar lo mal. Un jorn s'esdevenc que l rei tenia consell sobre un gran fet qui s'era esdevengut en son regne. Prop d'aquell rei estava una gran serpent, ab la qual lo rei s'aconsellava pus fortment que ab tots los altres. Aquell sant hom, quan vegé la serpent, demanà al rei qual cosa significa rei en est món; i el rei digué que rei es establert en aquest món a significança de Déu, çò es a saber, que rei tinga en terra justicia, i que governi l poble que Déu li ha comanat. «Senyor, — digué l savi, — qual bestia fou a Déu

més contraria, adoncs con hagué creat lo món?» I el rei digué que la serpent. «Senyor en rei, — digué l savi, — segons la responsió que vós haveu feta, se segueix que vós auciau la serpent; i gran pecat féu com la teniu en vostra cort; car si vós representau l'imatge de Déu, en quant rei, vós deveu ahirar tot çò que Déu ahira, majorment çò que Déu més forment ahira.» Per les paraules que l sant hom hagué dites al rei, lo rei aucís la serpent, sense que la serpent no hagués art ni maestria que s sabés ajudar de la mort.

Con na Renart hagué contat l'eximpli, lo bou cridà i bruelà tant fortment, que tot aquell lloc féu extremir, i el lleó i tots los altres hagueren gran por : si que na Renart digué al rei que si ell ho volia, que iria a la bestia de qui la veu tant extranya eixia i veuria si aquella bestia podria amenar al rei que fos de sa companyia. Al lleó i a tots los altres plagué que na Renart anas a veure aquella bestia que cridava. Na Renart pregà l rei que si tant era que s'esdevengués que aquella bestia a qui anava pogués amenar a sa cort, que fos salva i segura en sa cort, que negú no li donas damnatge a sa persona no li fes vilania. I el lleó, davant tot son consell, autrejà a na Renart tot çò que demanat li havia.

Ab tant na Renart vengué en aquella pra-

deria ont estava l bou en sojorn; i el bou, quan lo vegé, hagué gran plaer de sa vinguda. Abdós se saludaren bellament, i na Renart recontà al bou tot çò que li era esdevengut després que era d'ell partit.

— Bell amic, — digué na Renart, — vós ireu davant lo rei, i fareu ab semblant humil, i en vostres gests dareu semblant de gran saviesa; i jo diré que vós haveu haguda gran contrició, com tant llongament haveu estat fòra la senyoria del rei; i vós, davant de tots, demanau perdó al rei, per çò com vós anareu estar ab hom, i vós vos metereu sots altra senyoria. En tal manera, bell amic, — digué na Renart, — parlau i estau davant lo rei i sa cort, que l rei i tot son consell s'asauti de vostres paraules i de vostres gests; i recontau al rei de l'estament dels homens, i aconsellau al rei que haja amistat ab lo rei dels homens.

Lo bou i na Renart sen vingueren a la cort del rei; i con lo rei i sos barons vegeren venir lo bou i na Renart, lo rei i tots los altres conegueren lo bou, i tots se tingueren per pecs de la por que havien haguda del bou. I el rei se meravellà com lo bou podia haver tant gran i tant alta veu i tant terrible. Lo bou féu a son senyor aquella reverencia qui s tany a rei, i el rei demanà-li de son estament, i el bou li

contà tot çò que li era esdevengut mentres estava en la servitut d'hom.

Lo rei digué al bou que ell se meravellava com ell havia tant cambiada sa veu, i el bou digué que ell cridava ab temor i ab contrició, per çò car se tenia per mal mirent al rei i a tota sa cort, en quant llongament l'havia deixat per altre senyoratge. I car temor i contrició feien tremolar son coratge, per açò havia cambiada sa veu, que significava temor, terribilitat i espaordiment, per çò car eixia de cos ont estava coratge temerós i penident. Lo bou demanà al rei perdó, i el rei lo perdonà en presencia de tota sa cort.

Aprés açò l rei demanà al bou de l'estament del rei dels homens, i el bou li digué que ver havia dit una serpent, que la pus mala bestia i la pus falsa que sia en est món es l'hom. Lo lleó digué al bou que li recontas la raó per què la serpent havia dit que hom es la pus mala bestia i la pus falsa que sia en est món.

—Senyor,—digué l bou,—una vegada s'esdevenc que un ors i un corb i un home i una serpent caigueren en una sitja. Per aquell lloc ont era la sitja passava un sant hom qui era ermità, i guardà en aquella sitja, i vegé-los estar en aquella sitja tots quatre, i no n podia eixir negun. Tots ensems pregaren aquell sant hom que ls tragués de la sitja, i cascun pro-

mès-lin bon lloguer. Aquell hom tragué de la sitja l'ors i el corb i la serpent; i con ne volgué treure l'home, la serpent li digué que no ho fes; car, si ho feia, mal guasardó n cobraria. L'ermità no volgué creure la serpent del consell que li donava, i tragué aquell hom de la sitja. A poc temps l'ors aportà al sant hom un buc d'abelles qui era ple de bresques, i, con l'ermità hagué menjat de les bresques a tota sa volentat, ell se n'anà a una ciutat on volia predicar. A l'entrant de la ciutat, lo corb li aportà una molt preciosa garlanda, que era de la filla del rei, a la qual havia llevada la garlanda del cap. L'ermità prengué la garlanda i hagué gran goig, car molt valia. Per aquella ciutat anava un hom cridant, i deia que tothom qui hagués aquella garlanda, que la retés a la filla del rei, que ella lin donaria gran guasardó; i que si la garlanda tenia amagada i hom ho podia saber, que n portaria pena molt gran. Lo bon ermità vingué per una carrera ont estava aquell hom que ell havia gitat de la sitja, lo qual hom era argenter. Lo sant hom comanà la garlanda a l'argenter secretament, i l'argenter aportà-la a la cort i acusà l sant hom. Aquell sant hom fo pres, batut i encarcerat. La serpent que l sant hom havia gitada de la sitja, vingué a la filla del rei, qui dormia, i mordé-la en la mà. La filla

del rei cridà i plorà, i hagué sa mà inflada molt fortment. Lo rei fo molt irat de la malaltia de sa filla, qui la mà havia inflada i entuxegada, i féu cridar per tota la ciutat que a tothom daria grans dons qui li pogués guarir sa filla. La serpent vingué en durment al rei, i a l'orella digué-li que en lo carçre de sa cort estava pres un hom qui havia una herba ab que guariria sa filla. Aquella herba havia donada la serpent al bon hom, i havia-l adoctrinat com la posas en la mà de la filla del rei, i com demanas al rei que fes justicia de l'argenter que tant mal guasardó li havia retut. En així fo fet com la serpent ho hagué ordenat; si que l sant hom fou deslliure del carçre i el rei féu justicia de l'argenter.

Molt plagué al lleó i a tot son consell l'eximpli que l bou hagué dit contra hom, i digué al bou si li era semblant que ell degués haver temor del rei dels homens; i el bou digué al lleó que molt es perillosa cosa esser en enamistat del rei dels homens; car d'hom mal i poderós i mestre, nulla bestia no s pot defendre. Molt estigué concirós lo lleó d'açò que l bou li hagué dit, i na Renart conegué que l lleó havia por del rei dels homens, i digué al rei estes paraules:

—Senyor, la pus ergullosa bestia, i cella on més ha d'avaricia que en altra bestia, es hom; i per açò, si parria bé a vós i a vostre

consell, seria bo que vós trametesseu missatgers i joies al rei dels homens, i que de part vostra li recontassen la bona volentat que vós li haveu, i que li donassen vostres joies; i el rei concebria amor en son coratge a amar vós i vostre poble.

Lo rei i son consell tingué per bo çò que na Renart deia, mas lo gall hi contrastà, i digué estes paraules:

— En una terra s'esdevenc que força i maestria se contrastaren davant un rei. Força deia que ella havia senyoria per natura sobre maestria; i maestria deia lo contrari. Lo rei volgué saber qual d'abdues devia haver senyoria l'una sobre l'altra; i féu-les abdues combatre, i la maestria vencé i sobrà força.

— I per açò, senyor en rei, — digué l gall, — si vós haveu amistança ab lo rei dels homens i li trameteu missatgers, i ell vos tramet sos missatgers, aquells missatgers que ell vos trametrà coneixeran en vostra persona i en vostres barons que segons giny ni art vós no us podreu defendre del rei dels homens, qui s combat ab art i ab giny, ab que apodera tots aquells qui per força se combaten sens art i sens maestria.

D'altra part allegà na Renart, i digué que Déu fa çò que fa, sens art i sens maestria; i per açò convé que, segons natura, sien més pode-

rosos en la batalla tots aquells qui s combaten ab semblants armes d'aquelles de Déu, que cells qui s combaten ab dessemblants armes d'aquelles de Déu.

Molt plagué al lleó l'eximpli de na Renart, i volgué a totes passades trametre joies i missatgers al rei dels homens. Lo rei demanà quals missatgers consellaven que anassen al rei dels homens, ni quals joies li trametria; i na Renart digué al rei que l bou lo n devia aconsellar, per cò car ell sabia la costuma dels homens, i quals coses eren aquelles de que ells s'asautaven més fortment. Lo rei digué al bou que ell volia estar a son consell, dels missatgers i de les joies que volia trametre al rei dels homens; i adoncs lo bou li digué estes paraules:

— Senyor rei, — digué l bou, — natura es dels reis dels homens que con trameten llurs missatgers, que ls trameten de llur consell i dels més nobles qui sien en son consell. Los pus nobles consellers que vós haveu m'es semblant que sien l'onça i lo lleopart. De l'altra part lo gat es en semblança de vostra imatge, i lo rei tindrà-s'ho a gran gracia si vós li trameteu per joies lo gat i lo ca : lo gat, per çò com es a vós semblant, i lo ca per ço que n caç, car los homens s'asauten molt de caça.

En així com lo bou ho hagué dit, ho féu

lo lleó, i tramès l'onça i lo lleopart al rei per missatgers, i el gat i el ca per joies. Con los missatgers foren partits de la cort, lo rei féu lo bou cambrer de sa cambra, i na Renart tengué l'ofici que l ca solia tenir.

CAPITOL V

DELS MISSATGERS QUE L LLEÓ TRAMÈS AL REI DELS HOMENS

Deveu saber que ans que ls missatgers partissen de la cort, lo lleó adoctrinà l lleopart i l'onça com deguessen fer la missatgeria, i digué estes paraules.

— Saviesa de senyor es significada en missatgers savis, ben parlants, bé aconsellants i bé acordants; i noblesa de senyor es significada en missatgers que fassen ordenadament messió, i que sien ben vestits, i hagen companya ben nodrida i ben arreada, i que ls missatgers ni llur companya no hagen avaricia ni luxuria, soperbia, ira, ni negun altre vici. Totes aquestes coses i moltes d'altres són necessaries a missatgers de noble princep, per tal que la missatgeria sia agradable al princep i a sa cort a qui són tramesos los missatgers.

Con lo lleó hagué adoctrinats sos missatgers com deguessen parlar ab lo rei ni com se deguessen captenir, i els missatgers foren partits de sa cort, los missatgers anaren llongament per moltes terres i diverses. Tant anaren los missatgers, tro que vingueren a una ciutat on lo rei tenia gran parlament.

A l'entrant d'aquella ciutat s'esdevenc que estaven follies fembres de bordell, i en presencia dels missatgers pecaven ab los homens. Molt sen meravellaren los missatgers con ho vegeren; i lo lleopart digué a son companyó estes paraules:

— Un burgès havia una dòna per muller que molt amava. Aquell burgès llogava un hostal que era aprop son alberc, a una folla fembra. La muller del burgès veia sovint entrar los folls homens a aquella folla fembra, i pres-li voluntat que usas de luxuria. Aquella dòna fou llongament en pecat de luxuria, i un dia s'esdevenc que son marit la trobà ab un hom que pecava ab ella. Molt fo irat lo burgès del falliment de sa muller, i la muller digué al marit estes paraules : «Una vegada s'esdevenc que en una praderia s combatien dos bócs selvatges, i per los grans cops que s donaven eixia-ls sang del front. Aquella sang queia en la bella herba que era en aquella plaça on se combatien. Una volp llepava aquella sang,

i esdevenc-se que ls dos bócs s'ahurtaren i trobaren en lo mig la volp, i feriren aquella per los costats. Tant gran fo lo cop que li donaren, que la volp ne morí, i dementre que moria digué que ella era ocasió de sa mort.»

— Senyor lleopart, — digué l ca, — gran meravella es com los homens que creuen en Déu no han conciencia con deixen pecar aquelles folles fembres en presencia de les gents que entren i ixen en esta ciutat. Semblant es que l senyor d'aquesta ciutat i els habitants de la ciutat sien luxuriosos, i que en així com los cans desvergonyadament usen de luxuria.

Dient lo ca estes paraules, entraren-se en la ciutat, i vingueren a hostal, i després anaren al rei lo lleopart i l'onça ab les joies que aportaven. Molts dies estigueren los missatgers en aquella ciutat, abans que poguessen parlar ab lo rei, car aquell rei havia en costuma que no s deixava veure, mas a tard, i per significança de noblesa, tenia-s car. Un dia s'esdevenc que ls missatgers hagueren estat tot aquell dia a la porta del rei, que no pogueren parlar ab lo rei. Aquells dos missatgers foren molt despagats del rei, i foren hujats d'estar en sa cort. Un hom injuriat, qui havia estat llongament en aquella oort i no havia pogut parlar ab lo rei, digué en presencia dels missatgers aquestes paraules:

— Humil es Déu qui es rei del cel i de la terra i de tot quant es; car totes les vegades que hom lo vol veure ni parlar ab ell, lo pot hom veure i li pot hom dir ses necessitats. Aquest rei no ha porters a qui hom haja a donar diners, ni ha consellers qui per diners facen malvestat ni engany. No creu null hom llausanger; no fa veguers, jutges, batlles ni procuradors que sien ergullosos, vanagloriosos, avars, luxuriosos i injuriosos. Benehit sia aital rei, i tots aquells qui ell amen i el coneixen i l'honren i el serveixen, sien benehits!

En les paraules que aquell hom deia conegueren los misatgers que l rei era hom injuriós, i digué l'onça al lleopart estes paraules:

— Un rei volgué donar sa filla per muller a un altre rei, i secretament tramès un cavaller en la terra d'aquell rei, pera demanar les condicions del rei. Aquell cavaller demanà als pagesos i al poble de l'estament del rei, i tots lin digueren mal. Un dia s'esdevenc que aquell cavaller encontrà dos juglars qui venien de la cort del rei, lo qual hagué donat diners i vestidures a aquells juglars. Lo cavaller demanà als juglars de les costumes del rei; i ells digueren-li que l rei era llarg i caçador i amador de dònes; i de moltes d'altres coses lloaren lo rei, en les quals llaors, i per lo blasme que l rei havia de son poble, conegué l cavaller

que l rei era hom mal i de vils costumes. Lo cavaller recontà a son senyor çò que havia oit dir del rei; i el rei no volgué per açò donar sa filla per muller a aquell rei, car conciencia hagué en donar sa filla a hom mal acostumat.

Aprés aquestes paraules, a poc de temps, los missatgers entraren davant lo rei, i donaren-li les joies que l lleó li trametia; i una lletra li donaren de part de llur senyor, en la qual se contenien estes paraules:

«En una provincia havia un rei qui havia molts honrats barons qui eren homens de gran poder. Lo rei, per tal que sos barons lo temessen i per tal que pogués tenir pau i justicia en sa terra, procurà com fos en gran amistat de l'emperador. Aquell emperador amava molt aquell rei, per los plaers que l rei li feia i per les bones costumes que havia; i los barons del rei, per temor de l'emperador, no gosaven desobeir a llur senyor de nulla cosa que ell los manas; i en així estaven tots plans, i havia l rei pau en sa terra.»

I con lo rei hagué oides les lletres que l lleó li trametia, i hagué preses les joies, ell donà l gat a un draper qui davant li estava, i donà l ca a un cavaller qui volenter caçava.

Molt desplagué als missatgers com lo rei hagué donat lo gat al draper, qui no era hon-

rat hom, lo qual gat li havia tramès lo lleó a significança de sa semblança.

Con los missatgers foren tornats a l'hostal i ab lo rei hagueren parlat llongament de la missatgeria perquè eren vinguts, lo ca vingué a llur hostal, i digué-los que ell era molt despagat com lo rei l'havia donat a aquell cavaller, car ell ne proposava caçar contra l poble menut del lleó; i per açò havia conciencia com fes cosa contra l senyor de qui era estat.

Lo rei convidà un dia ls missatgers, i tingué aquell dia gran cort. En una bella sala menjà l rei i la regina ab gran res de cavallers i de dònes, i davant lo rei menjaren los missatgers. Dementre que l rei i la regina menjaven, juglars anaven cantant i sonant estruments per la sala, amunt i avall, i deien cantars deshonests i contraris a bons nodriments. Aquells juglars lloaven çò que feia a blasmar, i blasmaven çò que feia a lloar; i lo rei i la regina i tots los altres reien i havien plaer de çò que ls juglars feien.

Dementre que l rei i tots los altres tenien solaç de çò que ls juglars feien i deien, un hom pobrement vestit, ab gran barba, vingué en aquella sala, i digué en presencia del rei i de la regina i de tots los altres aquestes paraules:

— No s'oblidi l rei ni la regina ni sos barons, ni tots los altres grans i pocs qui men-

gen en esta sala, com Déu ha creades tantes criatures qui són en la taula del rei i de tots los altres, les quals ha creades diverses i delitables a menjar, i ha fetes aquelles venir de llongues terres, per tal que sien a servei d'hom, i que hom servesca a Déu. No s cuidi l rei ni la regina que Déu oblidi la deshonestat ni l desordonament qui es en esta sala, en la qual es Déu deshonrat; car no es qui reprenga açò que fa a rependre, ni qui llou çò que fa a lloar, ni es qui a Déu faça gracies de l'honor que Déu ha feta en aquest món al rei i a la regina i a tots los altres.

Con lo bon hom hagué dites aquestes paraules, un savi escuder s'agenollà davant lo rei, i pregà-li que li donas ofici en sa cort, com lloas çò que feia lloar, i blasmas çò que feia a blasmar. No volgué l rei consentir a la volentat de l'escuder, car havia por que l'escuder no l blasmas dels falliments que havia acostumats de fer, en los quals se delitava i a estar proposava tro a la fi de sos dies, en la qual s'hi proposava pendre penitencia de sos pecats.

Dementre que l'escuder pregava l rei que li donas l'ofici, i lo rei li deia de no, lo veguer d'aquella ciutat entrà davant lo rei, a qui presentà un hom qui havia mort un cavaller a gran tort. Aquell rei manà penjar l'hom que

havia mort lo cavaller, i l'hom digué al rei aquestes paraules:

—Senyor en rei, costuma es de Déu que perdoni, pus que hom li clama mercè; perquè vós, qui sou en terra tinent lloc de Déu, a vós deman perdó, i deveu perdonar, pus que Déu perdona.

I el rei respongué dient aquestes paraules:

—Déu es just i misericordiós. Justicia fa, si perdona a aquell qui no fa falliment a escient; i con ha errat per algun accident o per alguna ventura, i adoncs se penet i demana perdó, llavors la misericordia de Déu li perdona. Mas la justicia de Déu no hauria concordança ab misericordia, si misericordia perdonava a hom qui proposa fer pecat, i puxes ha esperança de demanar perdó. I car tu proposares occiure ·l cavaller, i puxes hagueres esperança en mi que t perdonas, per açò no ets digne que t perdon.

En les paraules que hagué dites lo rei conegueren los missatgers que l rei deia contra les paraules que l'escuder li havia dites, en çò que no li hagué volgut donar l'ofici que li queria.

Con lo rei i tots los altres hagueren menjat i foren eixits de la sala, los missatgers sen vingueren a llur hostal, i l'un deia a l'altre que gran era la noblesa de la cort, i gran po-

der havia de gents i de tresor ab que fos hom savi lo rei i tement de Déu. Abdós los missatgers vingueren a llur hostal, on trobaren l'hoste qui plorava molt fortment i menava gran dol.

— Senyor hoste, — digueren los missatgers, — vós per què plorau ni què haveu?

— Senyors missatgers, — digué l'hoste, — en esta ciutat ha tengut lo rei gran parlament, ont ha fet ajustar moltes gents qui són vingudes de llongues terres. Les messions que l rei ha fetes són grans, i per açò ha manada una gran questa fer en esta ciutat, que serà molt gran, i costarà a mi mil solds, los quals hauré de manllevar de jueus.

— Senyor hoste, — digueren los missatgers, — i lo rei no ha tresor?

I l'hoste respongué i digué que l rei no havia tresor, mas que manllevava de ses gents i feia questes con feia corts, les quals corts feia tots anys dues vegades; i en així destruía ses gents, qui a les corts feien grans messions, i tota sa terra empobria, per la gran messió que feia.

— Bell amic, — digué l'onça, — qual utilitat se segueix de les corts que l rei fa tots anys?

L'hoste respongué i digué que no neguna, ans sen seguia gran damnatge, car les

gents s'empobrien, i per la pobretat que havien feien molts d'enganys i de falliments, i el rei n'era en ira de tot son poble; car tant donava i gastava en les corts, que no hi podia abastar sa renda, i tollia als uns i donava als altres; i com hom se cuidava que l rei digués algunes novelles i hagués algun gran fet a tractar, ell no deia res i partien-se del rei tots despagats, i tots escarnien i menyspreaven el rei.

Con los missatgers hagueren oides aitals paraules del rei, adoncs menysprearen molt lo rei, ells i totes llurs companyes, pus que ls homens de la terra l menyspreaven. I el lleopart digué a l'hoste aquestes paraules:

— Gran damnatge es en esta terra, car no ha senyor bé acostumat qui tinga justicia i pau en sa terra.

— Senyor, — digué l'hoste, — no podria hom estimar lo damnatge que se segueix per malvat princep. L'una raó es per lo mal que fa; l'altra, es pel bé que fer podria, lo qual no fa. I, en així, per mal princep se segueix damnatge en dues n aneres, segons que haveu oit. Aquest rei a qui vosaltres sou tramesos, es hom qui s confia massa en son consell, i ha àvol consell i malvat i de vils homens; i cascú de son consell cuida mellor esser rei que l rei mateix, i ensems gasten son regne, i el rei no n'ha cura,

ni ha ansia mas de caçar i de deportar i de luxuriejar i de fer vanitats.

Con lo rei hagué dormit, los missatgers foren vinguts al palau del rei, i no pogueren entrar pera parlar ab lo rei tro que hagueren llogats los porters. Con los missatgers foren davant lo rei, lo rei honrà més lo lleopart que l'onça, en çò que li féu pus plasent esguard, i el féu asseure pus pres de sí que l'onça; i d'açò hagué l'onça enveja, i fo irada contra l rei; car l'onça creia que l rei la degués aitant o pus honrar que l lleopart.

Dementre que l rei estava ab los missatgers, quatre ciutats trameteren vuit proomens al rei, al qual feien clams dels oficials que tenia en aquelles ciutats, los quals eren homens mals i pecadors i destruien tota sa terra. Els proomens pregaren al rei per tota l'universitat de les ciutats que ls dongués bons oficials, i el rei tramès-los a son consell, i digué que son consell proveiria a llurs demandes. Con los vuit proomens foren davant lo consell del rei i hagueren mostrada llur raó, lo consell del rei los reprès fortment, car en aquell consell havien amics los oficials de les quatre ciutats, qui ab llur consell feien lo mal que feien, i dels diners que malament guanyaven los feien part. Aquells vuit proomens s'entornaren séns que ab lo rei res no acabassen.

En tant lo lleopart digué al rei:

—Senyor en rei, què voleu vós dir a mon senyor lo rei?

Lo rei digué al lleopart que li saludas lo rei i que li digués de sa part que li trametés un bell ors i un llop, car ell havia un senglar molt fort, lo qual volia que s combatés ab un ors tot lo pus fort que ell pogués trobar; i havia un alà, ab lo qual volia que s combatés un llop tot lo pus mal que fos en la cort del lleó. Abdosos los missatgers prengueren comiat del rei, i partiren despagats de sa cort, per çò car llongament los hi hagué tenguts i no ls hagué donat nulla cosa, ni no tramès al rei llur senyor negunes joies, ans féu semblant als missatgers que l rei volgués subjugar a sí llur senyor lo lleó.

En la via per la qual los missatgers s'entornaren a llur terra encontraren-se ab los vuit proomens, qui s'entornaven molt irats i despagats del rei i de tot son consell. Aitant com los missatgers anaren ensems ab los dits proomens, si foren en les paraules del rei i de son consell i de son capteniment; i los uns i los altres digueren mal del rei i de son consell. I lo lleopart féu als proomens aquesta demanda:

—Senyors,—digué l lleopart,—es-vos semblant si l rei ha culpa del damnatge que se segueix per son malvat regiment?

L'un dels vuit proomens respongué i digué aquestes paraules:

— En una ciutat havia un noble burgès molt ric, i con se morí deixà tot quant havia a son fill. Aquell fill del burgès fou request per moltes persones, car los uns li volien donar muller, i los altres lo pregaven que entrés en orde. Aquell macip fo en volentat que venés tot quant havia, i que n fes un hospital i un pont. L'hospital proposà fer per çò que hi albergassen los pelegrins qui per aquella ciutat passaven con venien d'Oltramar; i lo pont proposà fer per çò que ls pelegrins i altres gents ne passassen, i que en l'aigua no s negassen, car aquella aigua era a l'entrant d'aquella ciutat, i havia-hi negats molts pelegrins qui venien i anaven a Jerusalem. Con lo fill del burgès hagué fet l'hospital i lo pont, una nit, con fou adormit, ell somniava que de tot quant bé se faria per l'hospital i per lo pont, hauria merit davant Déu.

En les paraules que l lleopart hagué oides conegué que l rei hauria pena en infern, aitant gran com era l damnatge que se seguiria tots temps en les males costumes que son malvat consell metia en la terra, i digué que la pena que estava aparellada al rei i a son consell era inaesmable. Puxes digué entre sí mateix que ell amava més esser bestia irracional, jatsia

que no fos res aprés sa mort, que si era rei dels homens, en qui fos tanta de culpa com era en lo mal qui se seguia per malvat rei o princep.

Los missatgers i els proomens se partiren agradablement, i prengueren comiat los uns dels altres. Lo lleopart digué als proomens que s confiassen en Déu, per çò que en breu temps los donas bon senyor qui hagués bon consell i bons oficials, i no s desesperassen de Déu, car Déu no sofreix que malvat princep puga viure llongament, per çò que no faça tant de mal com faria si llongament vivia.

Ara deveu saber que en lo començament que l lleó hagué tramesos sos missatgers i ses joies al rei dels homens, na Renart, qui era porter del rei, digué al rei que l lleopart havia la pus bella bestia a muller que fos en tot lo món.

Tant lloà na Renart la lleoparda, que l rei s'enamorà de la lleoparda, i pres aquella per muller, malgrat de la regina i de tot son consell, lo qual consell hagué gran por de na Renart, con vegeren que hagué empetrat ab lo rei tant gran cosa com era l falliment que l rei havia fet contra sa bona muller, i contra l lleopart, qui era son lleial servidor.

— Bell amic, — digué l bou a na Renart, —

gran temor he que l lleopart no us aucía, con sabrà que vós haveu empetrat com lo rei li haja forçada sa muller.

I na Renart digué al bou estes paraules:

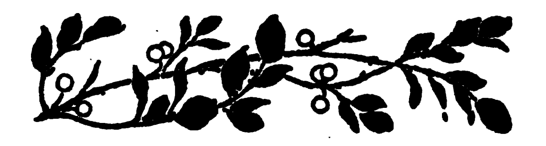
—Una vegada s'esdevenc que una donzella féu una falsia contra la regina ab qui estava, i aquella donzella havia gran privadança ab lo rei, per la qual privadança la regina temia la donzella, i per por del rei no s gosava venjar de la donzella.

Après açò s'esdevenc que ls missatgers arribaren en la cort del lleó llur senyor; i, con foren vinguts i hagueren recontada llur missatgeria, lo lleopart se n'anà a son hostal, on cuidava trobar sa muller que molt amava. La mustela i tots los altres qui eren de l'hostal del lleopart foren en gran tristicia con vegeren llur senyor, i recontaren al lleopart la deshonor que l rei li havia feta con li hagué forçada sa muller.

A gran meravella fo irat lo lleopart contra l rei, i demanà a la mustela si sa muller fo irada o pagada del rei, con la pres a son servei.

—Senyor, — digué la mustela, — la lleoparda fo molt irada de l'acostament del rei, i plorà llongament, i planyia con se partia de nòs, car sobre totes coses vos amava.

Al lleopart cresqué sa ira, per çò car sa muller forçadament anà al servici del rei; car si n fos pagada, no n'hauria tant de desplaer. Estant lo lleopart en aquesta ira, cogità com se pogués venjar del lleó, qui tant gran traició li havia feta.

CAPITOL VI

DE LA BATALLA DEL LLEOPART I DE L'ONÇA

En la cort del rei vingué l lleopart, i na Renart, qui l vegé venir, digué al rei secretament estes paraules:

—Senyor, per l'acostament vostre i de la lleoparda sou caigut en ira del lleopart. Si vós, davant lo lleopart no m'honrau i no m feu honor que us estiga pus prop que negun altre, lo lleopart crec que m'occiurà.

En aquella hora l lleó feu na Renart de son consell, i feu-la estar prop de sí, per çò que l lleopart no la gosas ferir ni occiure; i per consell de na Renart feu porter lo paó, per çò com sent fortment. A tot lo consell del rei i a tots los barons qui estaven en aquella plaça desplagué l'honor que l rei feia a na Renart, i sobre tots desplagué al lleopart, al qual

hagueren dit que na Renart era estada ocasió del maridatge de sa muller i del rei.

Davant lo rei fou lo lleopart, i hagué-hi molts d'altres honrats barons, en presencia dels quals lo lleopart reptà l rei de traició, i digué que l rei falsament havia presa sa muller; i si en sa cort havia negun baró qui l rei volgués escusar de traició, que ell lo combatria i que li faria dir que l rei era traidor. I adoncs lo lleopart fermà la batalla, i donà son gatge al rei.

Con lo lleopart hagué reptat lo rei de traició davant tot son poble, molt fo lo rei irat contra l lleopart; i hagué gran vergonya de ses gents con fou apellat traidor. Lo rei digué a sos barons:

— Qual de vosaltres vol pendre la batalla contra l lleopart qui m repta de traició?

Tots los cavallers callaren, tro que na Renart digué aquestes paraules:

— Traició es cosa que es a Déu molt desagradable, i gran deshonor es a tot lo poble que l rei llur senyor sia apellat de traició. I en així com lo lleopart fa gran deshonor a son senyor, i pera fer deshonor se vol metre en perill de mort, en així farà honor tot baró qui escondesca l rei de traició; i qui per salvar sa honor se metrà en la batalla, cobrar-ne ha del rei gran guasardó.

Per la gran deshonor que l rei prenia con lo lleopart lo reptava de traició, i car l'onça ahirava lo lleopart per çò com lo rei dels homens l'havia honrat més que a ella, per açò l'onça pres la batalla contra l lleopart, i escondí l rei de traició. Emperò conciencia havia, car sabia que l rei havia feta malvestat i engan contra l lleopart, qui lleialment l'havia servit tots los temps de sa vida.

En lo camp foren lo lleopart i l'onça, i tot lo poble digué:

—Ara parrà qui vencerà, o veritat o falsetat.

Adoncs lo gall demanà a la serpent qual li paría que degués vèncer la batalla, i la serpent digué aquestes paraules:

— Batalla fo atrobada per çò que veritat confonés i destruís falsia, i Déu es veritat; perquè tota persona qui mantenga falsetat se combat ab Déu i ab veritat.

Aquestes paraules, que la serp deia secretament al gall, entengueren lo lleopart i l'onça, per les quals paraules fou lo lleopart molt consolat, i l'onça ne fo en conciencia i en tristicia, i hagué por que ls pecats del rei no fossen ocasió de sa deshonor i de sa mort.

Tot aquell dia, tro a hora de completa, durà la batalla del lleopart i de l'onça; i l'onça se defenia molt fortment contra l lleopart, lo qual hauria vençut i mort; més conciencia

la destrenyia, i lo lleopart, veritat i ira que havia contra l rei, l'esforçaven i el revenien con cuidava defallir. Tant era fort lo lleopart, per l'esperança que havia en son bon dret, que no li era semblant que per res pogués esser vençut, i a la fi ell vencé l'onça, i féu-li dir davant tota la cort que l rei llur senyor era fals i traidor. Molt fo lo rei confós i envergonyit d'aquella batalla, i lo lleopart occí l'onça, i tot lo poble hagué vergonya de la deshonor de llur senyor.

En tant gran vergonya i confusió estigué l rei davant son poble, i tant fo irat contra l lleopart, qui a tant gran deshonor l'hagué fet venir, que no s pogué tenir de sa ira, i davant tots anà l lleopart occiure; lo qual lleopart no s pogué defendre del lleó, per çò car era hutjat. Tots quants foren en la plaça foren despagats del falliment que l rei havia fet, i cascun desitjà esser en senyoria d'altre rei, per çò car molt es perillosa cosa subjugació de poble qui sia sotsmès a rei injuriós, irós i traidor.

Tota aquella nit estigué l rei molt irat i despagat, i l'endemà matí ell ajustà son consell, i demanà consell sobre açò que l rei dels homens havia tramès a dir, çò es a saber, que li trametés un llop i un ors.

— Senyor, — digué la serpent, qui era l pus savi conseller que l rei hagués, — molts ors i

molts llops ha en vostra terra. D'aquells podeu triar a vostre plaer tal ors i tal llop que sien a vós a trametre.

De l'altra part parlà na Renart i digué:

— Lo rei dels homens es lo pus noble i lo pus poderós rei que sia en tot lo món, i per açò es cosa necessaria que vós, senyor, trametau lo pus savi i lo pus fort ors i llop que hajau, car si no ho fesseu, podria-us esser blasme i perill.

Lo rei digué a na Renart qual era l pus savi i el pus fort ors i llop que fos en son regne, i na Renart respongué i digué que pus que l'ors i el llop eren de son consell, semblant era que fossen cascun pus savi i pus fort que negun ors ni negun llop que fos en son regne. Lo rei tengué per bo que trametés l'ors i el llop qui eren de son consell al rei dels homens; i l'ors ni l llop no sen volgueren escusar, per çò car amaven honrament i temien, si s'escusaven, que no ls fos jutjat a volpellatge. Ab tant na Renart digué al rei que en així com trametia al rei dels homens les pus nobles persones de tota sa terra, que en així era raó que li trametés lo pus savi missatger de sa cort, qui menas l'ors i el llop per presentalles. Lo rei ho tengué per bo i digué a la serpent que ella fes la missatgeria.

Ans que la serpent eixís de la cort del rei

ni fes sa missatgeria, digué aquestes paraules:

— Una vegada s'esdevenc que una volp trobà en una bella praderia una freixura, en la qual estava un ham que un caçador hi havia mès, per çò que prengués la volp, si menjava aquella freixura. La volp, que vegé aquella freixura, no la volgué tocar, i digué aquestes paraules : «No es aquesta freixura posada en esta praderia sens ocasió de tot treball i perill.»

Lo lleó, després que fou en pecat i hagué mort lo lleopart, no hagué tanta de subtilesa ni d'enginy com d'abans havia, i no entengué çò que les paraules que la serpent hagué dites significaven, i digué a la serpent que li exposas les paraules, car ell no les entenia. La serpent li digué que després que l bou i na Renart foren de sa cort, no fo la cort sens treball ni tribulació; i per açò no era sens ocasió de treball i de tribulació del rei i de sa cort l'honrament que l lleó havia fet al bou i a na Renart.

Con lo bou oí que la serpent l'hagué acusat al rei, ell s'escusà al rei en presencia de sa cort, i digué que ell no li era de nulla cosa malmirent, ni no era semblant que ell degués fer nulla res malestant contra l rei ni sa cort, car lo rei lo tenia honrat; i car era bestia bona a menjar de rei, i lo rei no l volia menjar, per açò devia guardar i salvar al rei tota sa honor. I adoncs lo bou s'escusà al rei en totes ses

maneres, i digué com na Renart li consellava que cridas tres vegades la nit i tres lo jorn, i que vingués en la cort pera tractar ab lo rei molt de bé. En tal manera s'escusà lo bou al rei, que na Renart ne hagué desplaer, i en son cor concebé mala volentat contra l bou.

Un dia s'esdevenc que hagué molt nevat i fet gran fret, i lo lleó ni aquells de sa cort no hagueren que menjar i hagueren gran fam. Lo lleó demanà a na Renart com podrien menjar, i na Renart digué que no s sabia, mas que iria al paó i que li demanaria si sentia neguna bestia pres d'aquell lloc que pugués lo rei menjar ab sos companyons.

Lo paó, qui vegé venir na Renart, hagué gran por, car molt temia na Renart. Na Renart digué al paó que si l rei li demanava si sentia neguna bestia que pugués menjar, que digués al lleó que ell no sentia nulla bestia que l rei degués menjar; mas que sentia que al bou pudia l'halè, i que sentia que l bou en breu de temps devia morir per malaltia. Lo paó, per çò car temia na Renart, i per çò car lo bou menjava l blat que l paó devia menjar, consentí en la mort del bou, i digué al lleó çò que na Renart li hagué dit.

Con lo lleó hagué demanat al paó què podria menjar, i lo paó hagué dit al lleó que no sabia, mas que sentia que l bou devia morir

en breu de temps, segons que son mal halè corromput significava, lo lleó hagué gran volentat de menjar lo bou, mas hagué conciencia que l'occiés, per çò car li havia promesa lleialtat, i car lo bou l'havia servit llongament, i en ell se fiava.

Con na Renart vegé que l rei dubtava a menjar lo bou, ell s'acostà al rei i digué-li per què no menjava l bou, pus que l bou devia en breu de temps morir per malaltia, segons que l paó ho coneixia; i majorment com sia volentat de Déu que rei haja ses necessitats en ses sotsmeses, totes les vegades que menester hi sia.

Lo lleó respongué a na Renart i digué que per res no trencaria sa fe al bou, pus que li havia promesa.

— Senyor, — digué na Renart, — menjareu vós lo bou si jo us faig dir a ell mateix que l menjeu, i si ell vos apella quiti de la fe que li haveu promesa?

I lo lleó li prometé que sí.

Adoncs na Renart se n'anà a un corb qui avia gran fam, al qual digué aquestes paraules:

— Lo lleó ha fam, i jo tractaré com occía lo bou, qui es molt gras, i bastarà a tots, car gran bestia es. I si l lleó diu davant tu que ell ha fam, tu t'oferiras al rei i digues-li que t mengi. Més ell no t menjarà, car jo t'escusaré a ell, i ell no eixirà de mon consell, car tot çò

que jo li aconsell fa; i si jo m'oferesc a rei que ell me mengi, tu digues que jo no só bo a menjar, i que la meva carn es malsana.

Con na Renart hagué així adoctrinat lo corb, ell anà al bou i digué-li que l rei lo volia menjar, car lo paó li havia dit que ell sentia en son halè que en breu de temps moriria per malaltia. Molt hagué gran por lo bou i digué que vera era la paraula que l pagès digué al cavaller.

— I com fou açò? — digué na Renart.

I lo bou li digué aquestes paraules:

— Un ric pagès desitjava honrament, i donà sa filla per muller a un cavaller qui amà la riquesa del pagès, i l'honrament convertí a sí la riquesa, i la riquesa no pogué haver tant gran poder en lo pagès que n pogués haver honrament. Mas l'honrament del cavaller tirà a sí la riquesa del pagès, en tal manera que l pagès fo pobre i no fo honrat, i lo cavaller fo ric i honrat. I adoncs lo pagès digué al cavaller que en privadesa de cavaller i de pagès està pobresa i treball de pagès i honrament de cavaller.

— En així, — digué l bou, — en cuidança de bou i de lleó està mort de bou i sadollament de lleó.

Na Renart digué al bou que no hagués por, car lo lleó li havia promesa fedeltat i que no li faria traició; i consellà al bou que ell

s'oferís al lleó que l menjas, si li era necessitat; i adoncs que l lleó li n'hauria molt de grat; i pel grat que li hauria de la proferta, i per lo deute en que era amb ell, no li faria negun mal.

— I encara, — digué ella, — que jo us ajudaré en tal manera que l lleó no us farà vilania ni tort.

Con na Renart hagué totes aquestes coses ordonades, ell vingué davant lo lleó ab lo bou i lo corb, i el corb se presentà al lleó i digué-li que ell coneixia que l lleó havia fam, i proferia-s a ell que l menjas. Na Renart respongué i escusà l corb, i digué que no havia carn que s convingués a menjar de rei. Aprés estes paraules, na Renart digué al rei que la menjas, car no havia altre que li donas a menjar mas sí mateix, i lo corb digué al lleó que la carn de na Renart era malsana a menjar. Adoncs lo bou, per semblants paraules, se proferí al lleó i digué que l menjas, car ell era gran i gras, i havia bona carn a menjar.

Adoncs lo lleó occís lo bou; i menjaren del bou lo rei i na Renart i el corb a tota llur volentat.

Con lo bou fou mort, lo lleó demanà al gall i a na Renart qui seria son cambrer, i lo gall volgué parlar primer, mas na Renart li féu un esguard irós, per lo qual dubtà a parlar tro que na Renart hagués parlat. Na Renart

parlà al rei i digué-li que l conill havia azalta semblança i era bestia humil i que estaria bé en l'ofici en lo qual solien estar lo gàt i el bou. Lo lleó demanà al gall si tenia per bo çò que na Renart deia, i el gall no gosà res dir contra çò que na Renart havia aconsellat, car molt la temia, i aconsellà al rei çò que na Renart li havia aconsellat. Lo lleó féu cambrer lo conill, i llavors na Renart hagué gran poder en la cort, car lo gall i el paó i el conill lo temien, i lo lleó creia tot quan na Renart li deia.

Un dia s'esdevenc que l rei hagué a entendre en un gran fet qui s fou esdevengut en son regne, i aconsellà-s ab lo gall i ab na Renart. Lo gall digué al rei que no era suficient a aconsellar lo rei en tant grans afers sens altres companyons; i aconsellà al rei que s cresqués de consell, car no era honor de rei que s minuas de consell, del qual consell s'era minuat, després que n fo menys la serpent, i lo lleopart i l'onça i lo llop.

Per bo tingué l rei que fes consellers, i hauria-ls fets, sinó que na Renart digué aquestes paraules:

— En una terra s'esdevenc que havia un hom a qui Déu havia donada tanta de ciencia que entenia tot çò que deien les besties i los aucells. Aquella ciencia havia Déu donada a aquell hom sobre tal condició que de res que

oís ni entengués de çò que dirien les besties ni els aucells no digués a neguna persona, i aquell dia que ho diria, que morís. Aquell hom havia un ort en que un bou tirava aigua d'una sinia, i un ase aportava ls fems de que un hom femava aquell hort. Esdevenc-se un vespre que l bou fou molt hujat, i l'ase li aconsellà que l vespre no menjas la civada, per çò que l'endemà no l mesés hom a tirar la sinia, i que s pausas. Lo bou estigué al consell de l'ase i no menjà l vespre la civada. L'hortolà cuida-s que l bou fos malalt, i mès l'ase en son lloc a tirar la sinia. Tot aquell dia tirà l'ase la sinia ab molt gran treball. Con vingué la nit, ell vingué a l'estable, on trobà l bou qui jeia i sojornava. L'ase plorà davant lo bou i digué-li aquestes paraules:

— Lo senyor — digué l'ase — ha en volentat que t venga a un carnicer, car cuida-s que sies malalt; i per çò, ans que no t'occia, es bo que tu tornis a ton ofici, i no t dones semblant que sies malalt.

Aquestes paraules digué l'ase al bou, per çò que hom no l tornas a tirar la sinia, que li era de major treball que ls fems que aportava. Lo bou hagué por de morir, i menjà aquella nit la civada, i feu semblant que fos guarit. Aquell hom, qui era senyor del bou i de l'ase, entengué çò que havien dit lo bou i l'ase, lo

qual hom sen rigué davant sa muller de çò que l'ase i el bou deien. La muller d'aquell hom volgué saber son marit de que s reia, i ell no lo hi volgué dir, car temia-s de la mort, la qual lo pendria si deia çò que entenia de les besties i dels aucells. La muller pregà son marit llongament que li digués çò per què s'era rigut, i ell no li volgué dir. La muller digué que no menjaria ni beuria, i que s deixaria morir si son marit no li ho deia. Tot aquell dia i tota la nit endurà la mala muller, que no volgué menjar ni eure. Lo marit, que molt l'amava, digué que li ho diria, i feu son testament; i, aprés lo testament, ell volgué dir a sa muller çò de que s'era rigut. Mas ell oí çò que l ca de casa seva digué al gall, i çò que l gall respos al ca.

— I com fo açò? — digué l lleó a na Renart.

I na Renart recomptà al lleó i digué que dementre que l'home feia son testament, lo gall cantà, i lo ca reprès lo gall perquè cantava, pus que son senyor devia morir. Molt se meravellà l gall com lo ca l'havia reprès de son cantar, i lo ca li recomptà com son senyor devia morir i volia morir per çò que sa muller visqués. Respongué l gall i digué que bé estava que morís, car àvol hom era, car no sabia esser senyor d'una fembra. Adoncs lo gall cridà deu

gallines que havia, i totes les féu ajustar en un lloc, i feia d'elles çò que s volia. Açò féu lo gall en significança que l ca s'aconsolas de la mort de son senyor. Abdosos se consolaren de la mort de llur senyor, i lo gall cantà, i lo ca s'alegrà.

— Companyó, — digué l ca al gall, — si tu haguesses tant folla muller com ha mon senyor, ¿què li faries, si s fos aventura que en aquest cas de mort t'aportas, en que ha aportat mon senyor?

Adoncs lo gall digué que si ell fos en lloc de son senyor, que ell tallaria cinc vergues d'un magraner que havia en l'hort, i batria tant sa muller, tro que totes les hagués trencades, o fes menjar i beure sa muller, o que la deixas morir de fam i de set. L'hom, qui hagué enteses les paraules que l ca i el gall havien dites, se llevà del llit, i féu çò que l gall havia aconsellat; i sa muller, con fou bé batuda, menjà i begué, i féu tot çò que son marit volgué.

Con na Renart hagué recontat l'eximpli damunt dit davant lo rei, digué que l gall era tant savi, que l sabria aconsellar en totes coses, i per açò no calia que l rei se cresqués de son consell; i majorment com en multitut de consellers ha trop gran desvariament de diverses intencions i opinions i volentats, per la qual multitut es moltes vegades torbat lo consell de princep.

Con na Renart hagué parlat, lo gall digué estes paraules:

— Un papagall estava en un arbre ab un corb, i dejús l'arbre havia un simi que havia posada llenya sobre una lluerna, car cuidava-s que fos foc, i bufava en aquella llenya per intenció que fes foc en que s'escalfas. Lo papagall cridava al simi, i deia-li que no era foc, ans era lluerna. Lo corb digué al papagall que no volgués adoctrinar ni castigar aquell qui no reb consell ni correcció. Moltes vegades digué l papagall al simi que lluerna era, i que no era foc çò que s cuidava que fos foc; i lo corb totes vegades reprenia l papagall com volia endreçar çò que naturalment es tort. Lo papagall davallà de l'arbre i acostà-s al simi, per çò que li pogués mellor dar a entendre çò de que l reprenia; i tant prop s'acostà l papagall del simi, que l simi l prengué i l'occís.

Con lo gall hagué dit aquest exemple, lo rei hagué opinió que per ell ho digués, i féu un semblant crudel contra l gall, en semblant de mala volentat. I adoncs na Renart prengué el gall i occís-lo, i menjà-l davant lo rei. Con na Renart fo tant solament conseller del rei, i lo conill fo cambrer del rei, i lo paó fo porter, adoncs fo na Renart en gran benanança, i feia del rei tot çò que s volia.

Dementre que na Renart estava en esta

benanança, ell membrà en la traició la qual havia concebuda contra l rei, ladoncs com digué a l'orifany que ell tractaria que l lleó morís i que l'orifany fos rei. Volenter estiguera na Renart en l'estament en que estava; mas hagué temor que l'orifany no la descobrís; i per çò fou en volentat que tractas la mort del rei, per çò que atengués a l'orifany çò que li havia promès.

CAPITOL VII

DE LA MORT DE NA RENART

No s'oblidà na Renart de tractar la mort del rei, i oblidà l'honrament que l rei li havia fet sobre tots los barons de sa cort. Un dia digué na Renart a l'orifany que hora era que l rei morís, i majorment con també era aparellat, que en sa cort no havia altre conseller mas na Renart. Llongament considerà l'orifany en çò que na Renart deia, i hagué conciencia en consentir en la mort del rei. D'altra part temia que si ell era desobedient a na Renart, que na Renart no l descobrís i que tractas sa mort. Finalment s'acordà l'orifany que no consentís a na Renart, car gran conciencia havia que l rei morís. D'altra part temia-s que si ell era rei, que na Renart no l traís, així com traía l rei; i l'orifany amà més estar en perill

de mort, que fer traició contra son senyor natural.

Dementre que l'orifany en així considerava, ell digué entre sí mateix que en així com na Renart amb maestria volia fer occiure l rei, que en així ell ab maestria fes occiure al rei na Renart; car si en lo cor de na Renart cab traició i certesa i maestria, ¡quan més, digué l'orifany, en mon cor, que es tant gran, deu cabre llealtat, saviesa i maestria!

Estant que l'orifany considerava en açò, li digué na Renart:

— Senyor n'orifany, ¿vós en què considerau, ni per què vós no us cuidau con siau rei, ans que torni la serpent de la missatgeria, la qual es trop savia i mestra?

L'orifany, adoncs, concebé i proposà que esperas la serpent, ans que tractas neguna cosa contra na Renart, i que ab la serpent tractas com lo rei occiés na Renart.

Con na Renart vegé que l'orifany era negligent de son negoci, hagué temor que la serpent no vingués i que l'orifany no l descobrís, i adoncs digué a l'orifany que s cuitas, car si ho feia, ell tractaria en tal manera l fet, que vindria a perfecció, mellor i abans que ell no s pensava. Gran por hagué l'orifany de la maestria de na Renart, i demanà a na Renart en quina condició volia esser ab ell, si era rei. Na Renart

digué que ell volia esser en aital condició ab ell com era ab lo rei, çò es a saber, que fos son conseller tant solament, i que l conill fos son cambrer i lo paó son porter.

Aprés que na Renart hagué dita la condició a l'orifany, l'orifany demanà a na Renart la manera qual seria perquè l rei morís, i na Renart recomptà a l'orifany la manera la qual s'havia pensada en la mort del rei, i digué aquestes paraules:

— Entre l senglar i el rei jo metré discordia i malvolença, car lo senglar cuida esser par en persona i en força al rei; i jo diré al senglar que s guardi del rei, qui l vol occiure; i puxes diré al rei que s guardi del senglar, qui ha desig d'esser rei, i tractaré que l rei occía l senglar. I con lo senglar será mort, i el rei serà hujat en la batalla que haurà haguda ab lo senglar, adoncs vós, senyor orifany, podreu occiure lleugerament lo rei, i podreu esser rei.

En la manera que s'hagué pensada na Renart, proposà-s l'orifany que enganas na Renart, i digué a na Renart aquestes paraules:

— Vana es tota prometença sense testimonis, i per çò tinc per bo — digué l'orifany — que vós, na Renart, hagueu testimoni de la promesa que vós voleu que jo us faça, çò es a saber, que vós siau mon conseller tant solament, i que l conill sia mon cambrer, i el paó sia mon

porter, car sens testimonis, si jo us negava vostra promesa, vós no ho podrieu provar, i jo per aventura, con seria rei, no m tindria tant obligat a vos honrar, com faig ara que no son rei i que vós sou conseller del rei.

Na Renart considerà llongament en çò que l'orifany deia, i hagué por que ls testimonis no la descobrissen de la traició. Con l'orifany vegé estar na Renart concirós, ell digué a na Renart que ls mellors testimonis que ell podia haver eren lo conill i el paó, que temien na Renart, i que haurien plaer que fossen sos oficials, i no li calia haver temor que aquells la descobrissen de neguna cosa secreta. Na Renart tengué per bo l consell que l'orifany li donava, i en presencia del conill i del paó fermà la promesa a na Renart; i d'altra part lo conill i el paó prometeren a l'orifany i a na Renart que ho tindrien secret.

Aprés aquestes paraules, l'orifany consellà na Renart que primerament digués al porc que l rei lo volia occiure, i puxes que ho digués al rei. Na Renart anà ab lo porc parlar primerament, i l'orifany, dementre que na Renart parlava ab lo senglar, parlà ab lo rei, al qual digué tot çò que havia emprès ab na Renart, i demanà al rei perdó, per çò com havia concebuda traició envers ell, i digué-li com sen penedia, i com amava més esser lleial sotsmès que traidor rei.

— I com — digué l rei — podria jo esser cert que çò que vós, n'orifany, dieu, es veritat?

I l'orifany digué que ell ho podria conèixer en çò que na Renart havia tant fet, que en son consell no havia altra bestia mas na Renart; i que l conill, qui l temia per natura, i així mateix lo paó, havia fets de son hostal.

— Encara, senyor en lleó, — digué l'orifany, — vos en diré altra certenitat, car na Renart es anat al senglar per dir-li que vós lo voleu occiure, i dirà a vós altre tal, que l senglar vos vol occiure, i vos aconsellarà que fasseu al senglar semblant ergullós, per çò que l senglar tinga per ver çò que na Renart li ha dit.

Aprés estes paraules, l'orifany digué al rei que l conill i lo paó havien consentit en sa mort.

Molt fo meravellat lo rei de na Renart, a qui havia fet tant d'honrament, com pogué concebre envers ell engany i falliment, i digué aquestes paraules:

— A mon pare oí una vegada recontar que mon avi, qui era rei d'una gran terra, volgué abaixar los barons a qui s tanyia honor i volgué exalçar les vils besties a les quals no s convenia honrament, entre les quals besties fou lo simi, al qual féu molt d'honrament. I aquell simi, per çò car era semblant a hom, hagué desig que fos rei, i concebé, en lloc d'honrament, traició contra mon avi.

—Senyor, —digué l'orifany, —en poc anap no pot molt hom saber, ni en persona que sia de vil loc no sap gran honrament ni gran leialtat; i per ço es ço que vos occieu na Renart, i que hajan bon conseil i sien franc en vostre senyorarge, i sotsmeteu a malvada persona la noblesa que Deu vos ha donada per linatge i per ofici.

Aprés estes paraules, l'orifany anà al sengiar do qui na Renart havia parlat, i digué-li que ell sabia ço que na Renart li havia dit, i en aixi ho digue l'orifany al sengiar com na Renart ho havia dit. Lo sengiar se meravellà com l'orifany ho sabia, i l'orifany li reconta tot lo fet.

Estant que l'orifany ab lo sengiar parlava, na Renart ana al leo, i digue-li que l sengiar lo volia occiure; i adoncs lo leo conegué que na Renart lo volia trair. Lo rei ajusta davant sa molts barons, i fou-hi l'orifany, i el sengiar i na Renart i el conill i el pao. Davant tots demana l leo al conill i al pao que li diguessen veritat del testimoni que havien promès fer a na Renart apres sa mort. La por del conill i del pao fou molt gran; mas molt major fou la de na Renart, la qual digue al rei estes paraules:

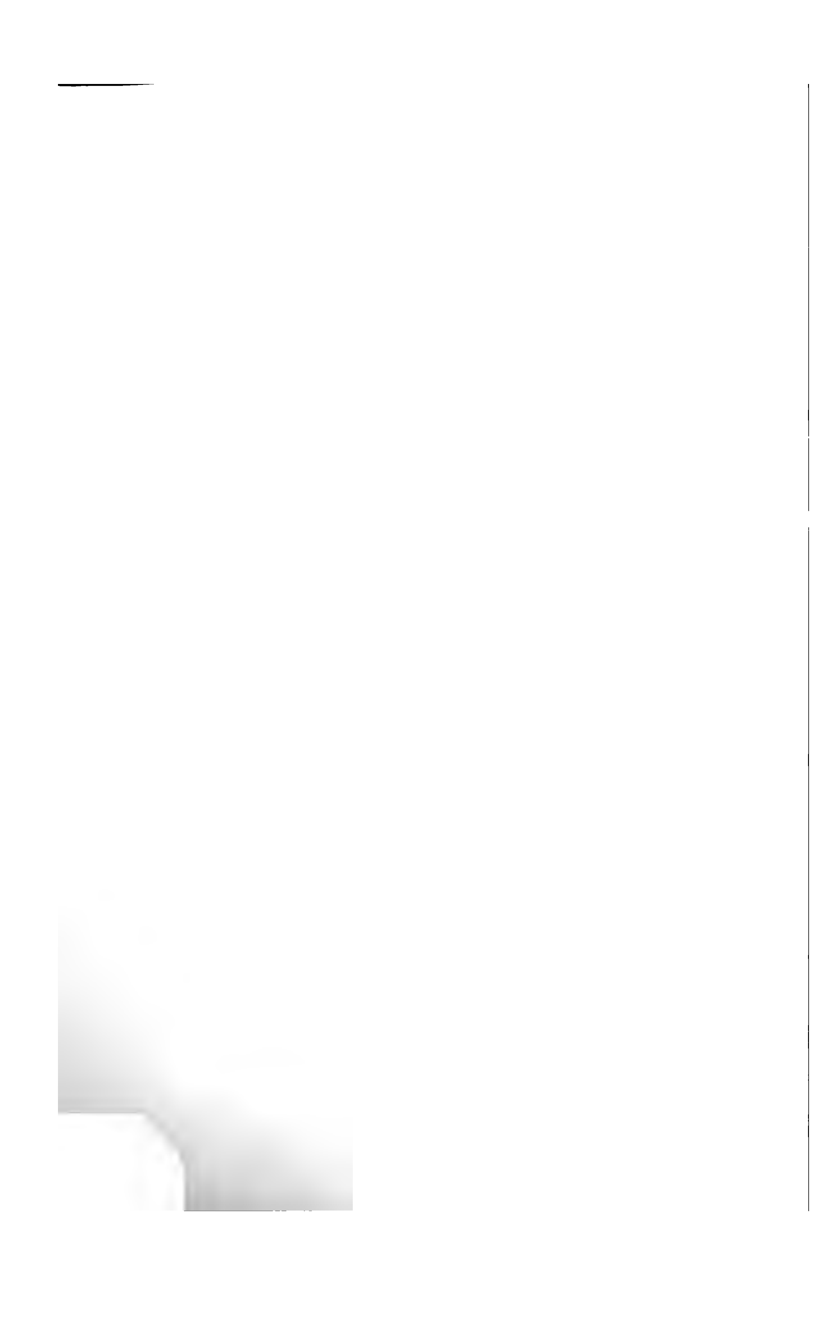
—Senyor en rei, per tal que jo temptas vostres barons si us son bons ni leials, digui a l'orifany çò que li digui, i aço mateix digui

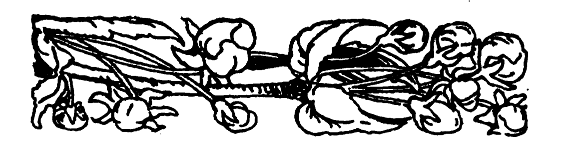
al senglar per aquella raó mateixa. Mas del conill i del paó vos dic que hanc no ls parlé de çò que l'orifany diu contra mi.

I adoncs na Renart se confià que l conill ni l paó, que tant lo temien, no l gosassen acusar al rei ni descobrir de neguna cosa.

Con na Renart hagué parlat, lo rei féu un esguard molt horrible al conill i al paó, i gità molt gran bram, per çò que la natura de son alt senyoratge hagués major virtut en la conciencia del conill i del paó, que la natura perquè l conill i el paó han por de na Renart. Con lo lleó hagué gitat lo gran bram, fellonament ell digué al conill i al paó que li diguessen veritat; i el conill i el paó no s pogueren tenir, i digueren veritat al rei. I adoncs lo rei, ell son cors, occís na Renart; i desprès que na Renart fo morta, fo sa cort en bon estament. Lo rei féu de son consell l'orifany i el senglar i d'altres honrats barons, i gità-n lo conill i el paó.

Finit es lo Llibre de les Besties, *lo qual Felix aportà a un rei, per tal que vegés la manera segons la qual en cò que fan les besties es significat com rei dega regnar i s dega guardar de malvat consell i de falsos homens.*

GLOSARI

Acordar-se, v., determinar-se, decidir-se, resoldre-s.
Acostament, s., intimitat, passió, simpatia.
Adenançar-se, v., anticipar-se, eixir al davant.
Adoncs, adv., llavors, aleshores.
Aesmar, v., pensar, considerar, reflexionar, posar esment.
Afer, s., negoci, qüestió.
Agró, s., ànec?, au aquatica.
Ahirar, v., avorrir, odiar.
Ahurtar-se, v., topar, envestir-se de front; francès, *heurter*.
Ajustar-se, v., reunir-se, aplegar-se.
Alà, s., goç o ca lloper; castellà, *alano*.
Alberc, s., casa o habitació propria, diferent d'*hostal*, casa o habitació llogadiça.
Alduf, s., tamboret o tamborí; castellà, *aduje* (pandero).
Allongar, v., allargar, perllongar, continuar.
Altre tal, adj., altre tant, lo mateix.
Anap, s., copa o vas pera beure; italià, *nappo*.
Ans, adv. i conj., abans, sinó.

Apellar, v., nomenar, declarar; *apellar quiti*, declarar franc o lliure a algú.

Apoderar, v., véncer, subjugar, sotsmetre.

Ardiaca, s., arcedià; llatí, *archidiaconum*.

Ardit, s., recurs, actucia, enginy.

Arreat, *da*, adj., vestit, parat, dispost.

Asalt, *ta*, adj., simpatic, plaent, gallart, agradable.

Asautar-se, v., complaure-s, agradar-se, quedar satisfet.

Atényer, v., cumplir lo promès; partic. atès (*lo promès sia atès*, locució proverbial a Mallorca).

Auciar, v. Vegi-s *Occiure*.

Ausir, v., oir, escoltar.

Autrejar, v., otorgar, consentir, fer tracte.

Àvol, *la*, adj., mal, dolent, pervers.

Bassa, s., estany, llacuna.

Batre, v., açotar, colpejar.

Besant, s., especie de moneda.

Blasme, s., i ***Blasmar***, v., injuria, mala fama, afronta, i rependre, injuriar; cfr. francès, *blâme* i *blâmer*.

Bordell, s., casa, carrer o barri ont habiten bagasses i dònes publiques.

Bram, s., braol, rugit de feres i altres besties.

Bruelar, v., braolar (en mallorquí *bramular*).

Buc, s., rusc, arna, caera d'abelles (castellà, *colmena*).

Cabirol, s., metat. de *cabriol*, animal selvatge; llatí, *capreolus*; francès, *chevreuil*.

Camiar, v., cambiar, baratar, i devegades mudar.

Captenir, v. comportar-se, i ***Capteniment***, s., manera de trobar-se o de viure.

Cell, cella, pron., aquell, aquella.
Clam, s., clamor, invocació, crit, reclamació o queixa.
Cogitar, v., pensar, meditar, opinar.
Comiat, s., despedida o llicencia de partir : *pendre comiat,* dir adéu i anar-sen.
Consegüents, s., descendents, successors.
Concirós, adj., preocupat, pensatiu.
Cors, s., còs : *ell son cors,* per mà propria, per sí mateix, personalment.
Cosiment, s., guarda, protecció; *en cosiment,* a mercè, a submissió.
Cuidança, s., intimitat.
Cuidar, v., pensar, suposar, calcular.
Cuitar-se, v., apressurar-se, donar-se pressa.

Damnatge, s., dany, perjudici.
Dejús, adv., abaix, davall, a sota.
Deportar, v., recrear-se, divertir-se, solaçar.
Desconeixent, adj., ingrat, desagrait.
Despagat, da, adj., malcontent, queixós, mal satisfet. V. *Pagat.*
Desplaure, v., desagradar, disgustar.
Destrenyer, v., impedir, cohibir, apartar de.
Dubtar, v., témer, tenir por; cfr. francès, *redouter.*

Elet, ta, partic. de *eléger* (*electus*), elegit, da.
Empatxar, v., impedir, contrariar, posar obstacles.
Empetrar, v., impetrar, suplicar.
Endurar, v., sofrir, arrostrar; francès, *endurer.*
Ensems, adv., al mateix temps, simultaniament; llatí *in-simul.*

Entuxegat, da, partic., metzinat, enverinat; llatí, *intoxicatus.*

Environar, v., revoltar, rodejar; francès, *environner.*

Escient, a escient, a gratscient, aposta, a conciencia, am tota intenció; castellà, *á sabiendas.*

Escondir, v., excusar, defensar, disculpar.

Escrú, adj., airat, adust, ferotge.

Esdevenir, v., ocórrer, succeir.

Esmena, a esmena, adv., apart de, séns perjudici, a correcció.

Espaordiment, s., por, temor, esverament.

Esquinçar, v., esqueixar, rompre.

Esquivar-se, v., enfurir-se, irritar-se.

Estament, s., estat de salut, de vida o de fortuna.

Estremir, v., tremolar; castellà, *estremecerse.*

Exausir, v., oir, atendre favorablement, accedir.

Exellar, v., desterrar, i devegades anar-sen voluntariament, extranyar-se.

Fallir, v., faltar, mancar.

Fellonament, adv., desllealment, traidorament, i també iradament.

Fermar, v., pactar, convenir, cloure un pacte.

Flac, ca, adj., petit, magre, diminut, feble.

Foll, lla, adj., imbecil, boig; *folla fembra,* meretriu, dòna pública.

Freixura, s., tot o part de les entranyes o visceres; castellà, *asadura.*

Frevol, la, adj., fluix, debil, moll.

Gastar, v., devastar, tudar, fer malver.

Gatge, s., reguart, garantia, penyora.

Gitar, v., expulsar, fer exir, devegades tirar.
Gosar, v., atrevir-se, arriscar-se.
Guarir, v., curar, recobrar la salut.
Guasardó, s., recompensa, premi; castellà, *galardón*.

Hoc, adv., afirmació : sí, cert, efectivament.
Hostal, s., casa o habitació llogadiça. V. *Alberc*.
Hujat, part., irritar, enutjat, agraviat, ofès; devegades cansat o fadigat.

Inaesmable, adj., incalculable, difícil de precisar.
Irós, *sa*, adj., irritable, colèric, propens a l'ira.

Jatsia, conj., encara que, no obstant, am tot i que

Llarc, *ga*, adj., generós, donador, abundós.
Llausangeria, s., adulació, alabança servil o immerescuda; castellà, *lisonja*.
Llepar, v., tastar passant-hi la llengua.
Llevar, v., produir, fructificar.
Llig, s., llei, creença, religió.
Llogar, v., gratificar, obsequiar.
Lloguer, s., gratificació, propina, per-beure.
Lluerna, s., cuca de llum.

Macip, *pa*, s., menor d'edat, pubill subjecte a cura de persona major.
Maestre, *a*, adj., astut, destre, habilidós. *Maestria*, s., astucia habilitat.
Malestant, adj., dolent, desagradable, mal fet.
Malgrat, adv., contra voluntat o desig, per força; francès, *malgré*.

Malmirent, adj., mal vist, avorrit.
Malvestat, s., malesa, dolentia, devegades delicte o crim.
Malvolença, s., mala voluntat, oi, avorriment.
Menar, v., moure, remenar.
Messió, s., gast, despesa.
Mils, adv., millor, am preferencia.

Nodrit, da, part., criat, educat.

Occiure, v., matar, assassinar.
Ors, s., ós; del llatí *ursus* (n. b. el femení *onça*, per *orsa* o *orça*).
Orifany, s., elefant.

Pagat, da, part., satisfet, content.
Paó, s., pago real; francès, *paon*.
Par, adj., igual o consemblant.
Paría, s., companyia, intimitat, privança.
Parrà, v., futur de *parer*, *parèixer*.
Participar, v., viure en companyia, tenir relació o tracte freqüent.
Pausar, v., reposar, descansar.
Pec, ga, adj., neci, beneit, ignorant.
Pèlac, s., gran extensió o deposit d'aigua.
Pensar, v., cuidar, tenir cura o esment.
Percassar, v., cercar, tractar d'adquirir.
Poc, ca, adj., petit, humil, plebeu.
Pres, adv., prop, proxim.
Presentalla, s., regal, do, obsequi, present.
Proferta, s., ofrena, oferiment : de *proferir*, oferir.
Proom, s., home de bé i de caracter, persona principal; del llatí *probum hominem*.

Pus, adv., més; del llatí *plus*.
Puxes, adv., aprés, després; del llatí *postea*.
Pujs, adv., igual significat que *puxes*.

Querir i *Querre*, v., cercar, demanar, reclamar.
Questa, s., capta, qüestació.
Quiti, adj., franc, lliure, indemne.

Regisme, s., regne, estat, reialme; francès, *royaume*.
Request, part., de *requerir* o *requerre*; v., *Querre*.
Res, s., cosa; *gran res*, abundancia, munió, gran quantitat o nombre.
Retentir, v., ressonar, fer gran brugit; francès, *retentir*.
Retre, v., tornar, retornar, entregar, restituïr.
Revenir, v., reanimar, retornar força, reforçar.
Romandre, v., quedar, restar; pret. i part., romas.
Romanalles, s., rests, sobrances, desperdicis.

Sadollament, s., afartament, replecció.
Samit, s., especie de roba o teixit de molt preu.
Senglar, s., porc espí o singlar; francès, *sanglier*.
Senyoratge, s., domini, govern.
Simi, s., mico, mallorquí *monea*; del llatí *simium*; italià, *scimmia*; francès, *singe*.
Sobrar, v., vèncer, sotsmetre, superar.
Sojornar, v., estar-se o habitar am pler i repòs; francès, *séjourner*.
Sold, s., sou, moneda.
Sots, prep., sota, davall.
Sotsmès, part., de *sotsmetre;* subjecte, subdit.

Tanyer, v., importar, correspondre, pertànyer.

Tinentlloc, s., representant, substitut, lloctinent.

Tirar, v., atraure; francès *tirer*.

Tolre, v., llevar. privar de, pendre.

Tolt, part., de *tolre*; pres, llevat.

Torbar, v., pertorbar, destorbar, dificultar, devegades tardar.

Tort, s., agravi, injuria; *a tort*, injustament, séns dret ni motiu.

Trametre, v., remetre, enviar.

Trasc, v., pret. de *traure*; tragué, llevà.

Treballat, part. de *treballar*; passar afany, esforçar-se; fadigat, cansat.

Tro, prep., afèresi d'*entró* i *dentró*; fins a tant, mentres que.

Veguer, s., oficial representant del monarca; del llatí *vicarium*.

Volenter i *volenters*, adv., de tota voluntat, de bona gana; francès, *volontiers*; italià, *volentieri*.

Volp, s., *guineu*; llatí, *vulpes*.

Volpell, adj., astut, maliciós i covard, com la *volp*.

Volpellatge, s., malicia vil, covardia astuta, deslleialtat, traidoria.

RUBRIQUES

DELS EXEMPLES I PARABOLES QUI S CONTENEN EN AQUEST LLIBRE

TAULA

DELS CAPITOLS D'AQUEST LLIBRE

